

Vol. 16, No. 1, Spring 2026, pp. 63–88

 DOI: [10.22034/priw.16.1.5](https://doi.org/10.22034/priw.16.1.5)

E- ISSN: 1294-3116

An Analysis of External Security Challenges in Afghanistan with a Focus on the Role of Pakistan

Seyed Mohammadreza Mousavi^{*1}, Sonaz Nasiri²

1. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Kermanshah University of Technology, Kermanshah, Iran.

(*Correspondence author) Email: smr.mousavi@kut.ac.ir.

2. Assistant Professor, Department of Political Science, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Received: 2026/02/16 |

Accepted: 2026/03/1 |

Published: 2026/05/31

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Due to its sensitive location at the crossroads of the Indian subcontinent, Central Asia, and Western Asia, Afghanistan has always maintained a strategic role. The Hindu Kush mountain range, with its formidable defensive characteristics, has historically transformed the country into a buffer state between the empires of the East and the West. During the 19th and the first half of the 20th century, Afghanistan served as a buffer between British territories in India and Russia in Central Asia; to this end, even the Wakhan Corridor was annexed to Afghan territory to maintain a physical distance between these two powers. In the second half of the 20th century, the country was situated between the United States and the Soviet Union, attempting to preserve stability through a policy of neutrality—a policy that was ultimately violated by the Soviet invasion. Alongside Iran and Turkey, Afghanistan forms part of the “Northern Belt” (referred to by the Russians as the “Southern Belt”), which traverses the region’s high mountain ranges. With the dissolution of the Soviet Union, East-West rivalries in Afghanistan diminished to a certain extent, creating new opportunities for the country. However, international and foreign competitions did not cease entirely; instead, they persisted, particularly in a regional dimension. Furthermore, due to internal rivalries during the 1990s, the country entered a state of profound complexity and was unable to capitalize on these emerging opportunities. Following the September 11 attacks and the subsequent fall of the Taliban, international attention toward Afghanistan increased significantly, and it is expected that the country’s situation will improve in the future by leveraging these new opportunities.

Methodology

In terms of objective, this research is explanatory, and in terms of nature, it is qualitative. This study seeks to explain the relationship between Afghanistan’s external security challenges and the role of Pakistan by relying on descriptive and analytical data. Given that the research problem pertains to understanding a complex, multi-causal, and context-dependent phenomenon, a qualitative approach is deemed the most appropriate. In this type of research, the goal is not merely to describe events, but to uncover causal patterns, the behavioral logic of actors, and the reciprocal influence among variables.

Regarding the research design, this study employs a descriptive-analytical approach. In the first stage, the historical and political status of security in Afghanistan and Pakistan’s position within these developments are described; in the second stage, the causal relationship between Pakistani policies and the intensification or

persistence of insecurity in Afghanistan is analyzed. To achieve this, documentary analysis and library research methods are utilized. Primary sources will include books, peer-reviewed academic articles, research reports, official documents, government statements, United Nations reports, security agency records, reputable think tank publications, and documented analyses of the developments in Afghanistan and Pakistan.

The research population consists of the corpus of written and documentary sources related to Afghan security, Pakistan's role in the country's conflicts, and the dynamics of the South Asian region. Due to the historical-analytical nature of the topic, purposive sampling is employed; that is, sources are selected based on their maximum relevance to the research question and their ability to illuminate the various dimensions of the issue. The criteria for source selection include scientific credibility, direct relevance to the topic, timeliness, and diversity of perspectives. To mitigate bias, sources from diverse theoretical and political perspectives are examined to ensure the final analysis possesses a higher degree of balance and comprehensiveness.

The data collection method is based on note-taking, the extraction of key concepts, content classification, and comparative analysis. Initially, data are gathered according to thematic axes such as Pakistan's security policies, proxy groups, border crises, strategic depth, the role of the United States, peace trends, and the regional dimensions of insecurity. Subsequently, the data are organized into analytical categories to facilitate the evaluation of causal links and behavioral patterns. At this stage, thematic analysis can also be employed to identify and categorize recurring themes within the sources.

For data analysis, the method of qualitative content analysis is applied. In this method, texts and documents are examined not merely as raw information, but as carriers of meaning, political orientation, and security patterns. Qualitative content analysis allows concepts such as "strategic depth," "proxification," "security threats," "buffer state," and "regional security" to be interpreted within their real and historical contexts. Furthermore, by comparing Pakistan's official narratives, the positions of the Afghan government, and the analyses of international institutions, a more precise picture of the security conflict can be presented.

In terms of research validity, the principles of validity, reliability, and dependability are addressed. Validity is enhanced through the use of diverse sources and multi-source triangulation. Reliability is strengthened by clarifying the stages of data collection and analysis and by providing clear definitions of key concepts. To reduce interpretive error, data are examined from multiple sources and through varied approaches to prevent one-dimensional conclusions. Additionally, the final analysis is cross-referenced with the research's theoretical framework to maintain conceptual coherence.

Findings

Pakistan must be regarded as the primary regional influential actor in Afghan affairs. In other words, the security-strategic relationship between the two countries transcends the temporary political approaches of their respective administrations at any given time. Consequently, Pakistan's stance can be assessed beyond the mere political sphere. Pakistan's political interests in Afghanistan are no secret; this is precisely why the country played a crucial role in providing military, political, and financial support to major jihadist groups against the Soviet Union. Furthermore, throughout the 1980s, much of the military and financial aid from the West, particularly the United States, was channeled to the Mujahideen through Pakistani military authorities.

From the moment the state of Pakistan emerged on the global geopolitical map following World War II, its military and political leadership faced a profound border dilemma: the existence of a large Pashtun ethnic entity spanning its entire border with Afghanistan. This issue subsequently became a significant factor in the geopolitical games played by great powers in the region.

It was as a result of the confrontation between the two superpowers—Great Britain and Tsarist Russia—that in 1873, the Pashtunistan region was detached from the territorial integrity of Afghanistan and annexed to British India. This historical betrayal was formalized by Abdur Rahman in a treaty signed with the British. According to an agreement concluded between Britain and the Afghan government in 1893, this region—which now constitutes the provinces of Pakistan's border states—was ceded to the British government in India. Decades later, the Pashtunistan issue has persisted as a "residual threat," evolving into a territorial crisis between Afghanistan and Pakistan. The emergence of the Taliban in 1992 is considered one of the ultimate consequences of this treaty.

This treaty, which was imposed upon Afghanistan through force and coercion, resulted in the occupation of vast Afghan territories by the British government—a situation that was never accepted by the Afghan people, particularly the intelligentsia. It has consistently been utilized as a tool of pressure against Pakistan. From the Afghan perspective, the Durand Line was intended to define the British sphere of influence in the Indian subcontinent rather than serve as a permanent, fixed border between Afghanistan and Pakistan. In essence, these territories were regarded as a buffer between British India and Afghanistan. As Reza argues, due to India's independence and the cessation of British sovereignty over the subcontinent, the Durand Line Treaty—which was originally a bilateral agreement between Afghanistan and the British government—has lost its legal validity. Therefore, the border between Afghanistan and Pakistan must be renegotiated. Consequently, one of Pakistan's primary objectives in Afghanistan is to resolve this historical dilemma, stabilize a fixed border, and permanently neutralize the threat of Pashtun autonomy and secessionism—a factor that remains a primary obstacle to the formation of a cohesive national state in Afghanistan.

Discussion and Conclusion

In conclusion, Afghanistan, far beyond being a nation with complex domestic issues, functions as one of the most critical geopolitical and geo-economic pivots in the heart of Asia. Its unique geographical position—acting as a bridge between Central Asia, South Asia, the Middle East, and China—has historically placed Afghanistan at the epicenter of competition among regional and global powers. This strategic significance has, on one hand, rendered the country an arena for political, security, and military conflicts, while on the other, offered immense potential to become a major transit and economic hub.

A primary finding of this study is that, provided there is political stability, sustained security, and efficient governance, Afghanistan could play a pivotal role in connecting the landlocked territories of Central Asia to South Asian consumer markets and open seas. The passage of energy lines, trade routes, infrastructural projects, and transport corridors through Afghan territory would integrate the country into the vital architecture of the regional economy. However, the realization of these capacities has been consistently impeded by formidable obstacles, including internal insecurity, foreign intervention, great power competition, weak governance institutions, and inadequate infrastructure.

From a historical perspective, Afghanistan has repeatedly served as a “buffer state” between competing empires and powers, a role vividly demonstrated during the Great Game between Britain and Russia, and subsequently during the Cold War rivalry between the United States and the Soviet Union. Following the collapse of the Soviet Union and the independence of the Central Asian republics, Afghanistan’s importance surged once more; it transitioned from a peripheral zone to a decisive link between the north and south of the Asian continent. The events of September 11 further intensified this significance, thrusting Afghanistan back into the focus of global security and political strategies.

Alongside these developments, the role of neighboring countries, particularly Pakistan, has been highly decisive in Afghanistan’s trajectories. The geopolitical, security, and ideological ties between these two nations, coupled with regional policies and the support of certain militant groups, have exacerbated the complexity of the Afghan crisis and hindered the path to stability. Consequently, any realistic analysis of Afghanistan’s future must inevitably account for the interplay between domestic and external factors.

Ultimately, it can be concluded that Afghanistan’s future largely depends on its ability to break free from the cycle of insecurity, proxy competitions, and external dependencies. Should conditions for peace, regional cooperation, and infrastructural development be established, Afghanistan can transform from a theater of conflict into a corridor of cooperation and economic connectivity. Such a transformation would yield profound strategic benefits, not only for Afghanistan itself but for the entire Central and South Asian regions.

KEY WORDS

External Challenge, Afghanistan, Security, Crisis, Regional Consequence.

How to cite

Mousavi, S.M.R., & Nasiri, S. (2026). An Analysis of External Security Challenges in Afghanistan with a Focus on the Role of Pakistan. *Political Research in the Islamic World*, 16(1), 63-88.

. Copyright © 2026, The Authors. Published by Islamic World Studies Association

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

واکاوی چالش‌های خارجی امنیتی در افغانستان با تمرکز بر نقش پاکستان

سید محمدرضا موسوی*^۱، سوناز نصیری^۲

۱. استادیار، گروه معارف اسلامی، دانشگاه صنعتی کرمانشاه، کرمانشاه، ایران. (*نویسنده مسئول) smr.mousavi@kut.ac.ir

۲. استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۳۰ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۲۷ | تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۵/۰۱

چکیده

افغانستان به دلیل جایگاه ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی منحصر به فرد خود، همواره کانون توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده است. این کشور کوهستانی و بدون منابع نفت و گاز، از نظر راهبردی به عنوان چهارراه اتصال آسیای مرکزی، آسیای جنوبی، خاورمیانه و چین عمل می‌کند و موقعیت آن نقش تعیین‌کننده‌ای در رقابت‌های امنیتی و منافع اقتصادی دارد. در این چارچوب، افغانستان می‌تواند به گذرگاه مهم ترانزیت کالا، انرژی و شبکه‌های ارتباطی از مسیرهای درون‌قاره‌ای به سوی پاکستان، هند و آب‌های آزاد تبدیل شود؛ قابلیت‌هایی که در صورت فراهم شدن امنیت و سیاست‌گذاری کارآمد، به رشد اقتصادی و کاهش وابستگی‌های بیرونی کمک می‌کند. مقاله همچنین تاریخچه افغانستان را به عنوان «حائل» میان قدرت‌های بزرگ از دوره‌های امپراتوری‌ها تا عصر جنگ سرد بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که تحولاتی مانند فروپاشی شوروی و سپس توجه بین‌المللی پس از رخداد‌های ۱۱ سپتامبر، موقعیت این کشور را دوباره در مرکز معادلات جهانی قرار داد. در کنار این عوامل، نقش بازیگران منطقه‌ای به ویژه پاکستان به عنوان یکی از عوامل اثرگذار بر بحران‌ها و مسیر تحولات افغانستان برجسته شده است.

واژه‌های کلیدی

چالش خارجی، افغانستان، امنیت، بحران، پیامد منطقه‌ای.

استناد به این مقاله:

موسوی، سید محمدرضا و نصیری، سوناز (۱۴۰۵). واکاوی چالش‌های خارجی امنیتی در افغانستان با تمرکز بر نقش پاکستان. پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۱۶(۱)، ۸۸-۶۳.

مقدمه

افغانستان در منطقه حساس آسیای مرکزی قرار گرفته است؛ از یک سو به شبه‌قاره هند، از سوی دیگر به آسیای مرکزی و چین، و از سمت دیگر به آسیای غربی مرتبط است. سلسله جبال هندوکش که قسمت وسیعی از کشور را پوشانیده، همواره سد محکمی در مقابل مهاجمین بوده است؛ مهاجمان از شمال به سمت جنوب و مهاجمان از جنوب به سمت شمال و نیز مهاجمان از غرب به شرق یا بالعکس. افغانستان در دو قرن گذشته حائل میان امپراتوری‌های شرق و غرب بوده است. در قرن نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم، حائل میان متصرفات انگلیس در شبه‌قاره هند و روسیه در آسیای مرکزی بود. در این مدت، افغانستان بین مستملکات آن دو قدرت فاصله می‌انداخت و مانع از برخورد‌های رویاروی آن‌ها می‌شد. حتی در منطقه شمال غربی افغانستان نیز تنگه واخان را ضمیمه خاک افغانستان نگاه داشتند تا بین انگلستان و روسیه فاصله و جدایی بی‌اندازد. دونیمه دوم قرن بیستم حائل میان امریکا و شوروی بود. حکومت‌های افغانستان برای مدت‌ها نسبت به شرق و غرب حالت بی‌طرفی داشتند. این بی‌طرفی را شرق و غرب نیز پذیرفته بودند و دولت‌های افغانستان آن را اجرا می‌کردند. زمانی هم این بی‌طرفی از سوی اتحاد شوروی نقض شد مشاجرات و درگیری‌های سخت و خونینی آغاز گردید. افغانستان نیز همانند ایران و ترکیه در منطقه کمربند شمالی قرار دارد. کمربند شمالی درواقع سلسله جبال مرتفع و گسترده‌ای است که از کشورهای افغانستان، ایران و ترکیه عبور می‌کند. این کوه‌ها در افغانستان هندوکش نامیده می‌شود، در ایران که از خراسان آغاز گردیده تا غرب ایران پیشرفته، در آنجا دوشاخه می‌شود یک شاخه به ترکیه می‌رود شاخه دیگر به سمت غرب و جنوب ایران سرازیر می‌گردد و زاگرس نامیده می‌شود. کمربند شمالی اصطلاحی بود که غربی‌ها در نظر گرفته بودند، لیکن روس‌ها این ناحیه را تیر جنوبی یا کمربند جنوبی می‌نامیدند (دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۸: ۲۵۸ - ۲۵۷).

این کشور، سرزمین کوهستانی و بن‌بست در غرب آسیا بدون نفت و مواد خام استراتژیک است که فقط به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی‌اش به‌عنوان دروازه هندوستان و حائل بین روسیه و اقیانوس هند برای اعضای ناتو حائز اهمیت است. بعد از تجزیه شوروی و تشکیل جمهوری‌های جدید، انتقال نفت و گاز آسیای مرکزی از طریق افغانستان به پاکستان نقش جدیدی برای این کشور تعیین کرده است. افغانستان راه عبور پاکستان به آسیای مرکزی، دالان اتصال ایران به تاجیکستان و گذرگاهی برای دسترسی به هند و کشمیر و دهلیزی برای نزدیک شدن روسیه به آب‌های گرم است. خلیج فارس بزرگ‌ترین مرکز ذخایر نفت جهان، باید از دسترسی روسیه دور بماند. زیرا در صورت دستیابی روسیه به بندرها آزاد، یا رونق بخشیدن به تجارت و اقتصاد خود در رقابت با غرب به موقعیت بسیار ممتازی می‌رسد. آلمان، امریکا و انگلستان با انتقال مسالمت‌آمیز حکومت به سیاه‌پوستان و آپارتاید، انقلاب آفرینای جنوبی را مهار کردند اتحاد روسیه و آفریقا جنوبی به دلیل در اختیار داشتن عمده‌ترین ذخایر معدنی جهان مانند کرم، کبالت، منگنز، اورانیوم، برای کشورهای غرب فاجعه انگیز بوده موجب فلج شدن صنایع آن‌ها می‌شود. کنترل راه‌های دریایی بین روسیه و آفریقای جنوبی به‌ویژه خلیج فارس و اقیانوس هند، همواره یکی از اهداف استراتژیک امریکا و انگلستان به شمار می‌رفت. یک از مراکزی که بعد از فروپاشی شوروی اهمیت ژئوپلیتیک آن افزایش یافته، آسیای مرکزی است؛ این منطقه محل تلاقی منافع چین، روسیه امریکا و ایران بوده و می‌تواند حمل‌ونقل زمینی و هوایی مراکز پرجمعیت اروپا و آسیا را رونق بخشد. ایالات متحده امریکا برای حفظ رهبری پیمان ناتو با استقرار در افغانستان، در نظر دارد کنترل آسیای مرکز را در اختیار گرفته و چهار قدرت اتمی روسیه، چین، هند و پاکستان را زیر نظر قرار دهد (رحمانی، ۱۳۸۳: ۱۱۳ - ۱۱۲).

با فروپاشی اتحاد شوروی، رقابت‌های شرق و غرب در افغانستان تا حدی کاهش یافت و فرصت‌هایی را برای افغانستان ایجاد کرد ولی رقابت‌های خارجی و بین‌المللی در افغانستان کاملاً قطع نشد و به‌ویژه به صورت منطقه‌ای ادامه یافت از سوی دیگر بر اثر رقابت‌های داخلی دهه نود قرن بیستم، این کشور در شرایط پیچیده‌ای قرار گرفت و نتوانست از فرصت‌های جدید بهره‌برداری نماید. پس از حادثه ۱۱ سپتامبر و سقوط طالبان، توجه بین‌المللی نسبت به افغانستان افزایش فراوانی یافت و انتظار می‌رود با استفاده از فرصت‌های تازه، وضعیت آن در آینده بهبود یابد.

افغانستان امروز در حال کسب موقعیت جدیدی است. موقعیت جدید از یکسو بر اثر سقوط طالبان و تشکیل دولت فراگیر و کسب آزادی‌های سیاسی - اجتماعی - اقتصادی وسیع، و از سوی دیگر ناشی از فروپاشی اتحاد شوروی (سابق) و استقلال سرزمین‌ها و جمهوری‌های آسیای مرکزی است. چنانچه این کشورها بخواهند با کشورهای جهان از طریق آب‌های گرم جنوب (دریای عمان و اقیانوس هند) ارتباط برقرار کنند یک‌راه عبور آن از طریق افغانستان است و چنانچه بخواهند کالاهای وارداتی خود را از همان راه وارد نمایند بازهم یک‌راه عبور آن از طریق افغانستان است بنابراین افغانستان می‌تواند تبدیل به یک مسیر ترانزیت کالاها بین آسیای

مرکزی و آسیای جنوبی و نیز آب‌های آزاد گردد. در اثر ترانزیت، جاده‌های وسیع‌تری ساخته می‌شود که به اقتصاد افغانستان کمک زیادی خواهد کرد. احداث خطوط لوله گاز از آسیای مرکزی (ترکمنستان) به طرف پاکستان، هند و دریای عمان نیز از افغانستان عبور می‌کند که علاوه بر افزایش اهمیت استراتژیکی افغانستان، منبع درآمد مهمی برای این کشور خواهد بود.

با توجه به شرایط فعلی، افغانستان آینده اهمیت تجاری بیشتری پیدا می‌کند. افغانستان در گذشته نیز یکی از مناطقی بود که جاده ابریشم از آن عبور می‌کرد و رونق داشت. در حال حاضر احداث جاده‌هایی براساس جاده ابریشم در دست مطالعه است. در این رابط در سال ۱۳۸۱ مذاکراتی بین وزرای راه و ترابری ایران، افغانستان و تاجیکستان و همچنین ایران، ازبکستان و افغانستان جهت احداث جاده بین هرات - مزار شریف - ترمز و همچنین تا مرزهای تاجیکستان صورت گرفته است. مذاکراتی هم بین وزرای راه ترابری ایران، هند و افغانستان جهت فعال کردن مسیر ترانزیتی چابهار- زابل - زرنج (افغانستان) صورت گرفته و فعالیت آن از چندی قبل آغاز گردیده است. احداث و راه‌اندازی این مسیرهای ترانزیتی به اقتصاد افغانستان کمک زیادی خواهد کرد. مذاکراتی هم بین پاکستان و افغانستان جهت بازسازی جاده‌های افغانستان به منظور برقراری راه‌ها مناسب ارتباطی بین پاکستان و آسیای مرکزی صورت گرفته است که این هم اهمیت دیگری برای آینده افغانستان است (دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۸: ۲۵۹ - ۱۵۸).

افغانستان که در دوره جنگ سرد اهمیت ژئواستراتژیکی برای غرب در راستای تهدیدات اتحاد جماهیر شوروی یافته بود در مقطعی پس از جنگ اهمیت ژئواستراتژیک خود را از دست داد. اما تحولات پس از ۱۱ سپتامبر نقش مهمی در باز خیزی نقش مهم و حیاتی ژئواستراتژیک افغانستان در سطح جهانی داشت. این اهمیت در مسیر تحولات سیاسی در نظام بین‌الملل در طی چند دهه آینده حفظ خواهد شد چه در سطح هژمونیک جهانی ایالات متحده و چه در سطح دستگاه‌های منطقه‌ای و حضور هژمون جهانی. زیرا موقعیت استراتژیک افغانستان در کانون چند سیستم منطقه‌ای مانند شبه‌قاره هند، آسیای مرکزی، خاورمیانه بزرگ، خلیج فارس و چین همچنان پابرجا خواهد بود. جایگاه افغانستان در ژئواستراتژی نظام نوین مستلزم درک فرایندهایی است که در منطقه ژئوپلیتیک خاورمیانه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین سیستم‌های تابعه ژئواستراتژی ایالات متحده و نیز در ک فرایندهایی که در منطقه جنوب آسیا و بخصوص جایی که افغانستان، پاکستان و شبه‌قاره هند در آن به هم متصل می‌شوند. این دو حوزه ژئوپلیتیک باید مورد توجه جدی قرار بگیرد. در واقع اهمیت و نقش استراتژیک افغانستان اولاً تابعی از اهمیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک خاورمیانه به‌عنوان سطح کلان و اولیه در ژئواستراتژی نظام نوین و سپس درک فرایندهای منطقه جنوب آسیا به‌عنوان یک منطقه ژئواستراتژیکی که منطقه ژئوپلیتیک شبه‌قاره هند و جنوب غربی آسیا را با منطقه ژئوپلیتیک چین متصل می‌نماید مورد توجه قرار داد. در واقع افغانستان به لحاظ موقعیت استراتژیکی خود از چند سیستم ژئوپلیتیک متأثر است. سیستم خاورمیانه بزرگ به‌عنوان اولین و مهم‌ترین سیستم در سطح اول و زیرسیستم منطقه‌ای خلیج فارس به صورت ویژه و سیستم جنوب غرب آسیا به‌عنوان سیستم مرکزی و درونی که افغانستان مستقیماً تحت تأثیر آن قرار دارد. همچنین سیستم منطقه‌ای مستقل چین و سیستم منطقه‌های آسیای مرکزی نیز به‌طور مؤثری بر جایگاه و اهمیت افغانستان تأثیرگذار می‌باشد.

مبانی نظری

در ادبیات روابط بین‌الملل، امنیت افغانستان به‌عنوان یک «مسئله چندلایه» در کانون مطالعات منطقه‌ای قرار دارد. برای واکاوی چالش‌های خارجی امنیتی، استفاده از ترکیبی از نظریات رئالیسم ساختاری و نظریه مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای ضروری است.

رئالیسم و پارادایم دولت حائل

در نگاه واقع‌گرایانه، افغانستان به‌مثابه یک «دولت حائل» تاریخی تعریف می‌شود که در میان قدرت‌های بزرگ قرار گرفته است (مایال، ۲۰۱۶). طبق نظریه موازنه قوا، امنیت افغانستان همواره تحت تأثیر «آنارشی منطقه‌ای» بوده است. از منظر نئورئالیسم، کنشگران خارجی برای بقای خود و پیش‌دستی در برابر تهدیدات، از «جنگ نیابتی» به‌عنوان ابزاری کم‌هزینه برای موازنه در برابر رقبای منطقه‌ای استفاده می‌کنند (والتز، ۱۹۷۹). در این چارچوب، رفتار پاکستان در قبال افغانستان را نمی‌توان رفتاری «غیرمنطقی» دانست؛ بلکه مطابق با دکترین «عمق استراتژیک»، پاکستان در تلاش است تا با ایجاد اقماری از نفوذ در افغانستان، آسیب‌پذیری خود در برابر هند را کاهش دهد (کای و همکاران، ۲۰۲۰).

تئوری مجموعه امنیتی منطقه‌ای

بری بوزان و اوله ویور معتقدند که مسائل امنیتی در یک «مجموعه منطقه‌ای» پیوند خورده‌اند و نمی‌توان امنیت یک کشور را از همسایگانش جدا کرد. افغانستان بخشی از یک مجموعه امنیتی در جنوب و مرکز آسیا است که در آن «امنیت‌سازی» به‌طور مداوم توسط بازیگران منطقه‌ای انجام می‌شود. مداخلات پاکستان در افغانستان، از منظر این نظریه، ناشی از درهم‌تنیدگی تاریخی و امنیتی دو کشور است که هرگونه تغییر در قدرت داخلی افغانستان را به‌عنوان یک تهدید وجودی برای اسلام‌آباد بازتعریف می‌کند (بوزان، ۲۰۰۳).

سازمان‌گاری و ادراک‌های هویتی

علاوه بر فاکتورهای سخت‌افزاری، هویت‌های سیاسی نیز نقش مهمی ایفا می‌کنند. سیاست خارجی پاکستان در قبال افغانستان به‌شدت متأثر از «هویت امنیتی» این کشور است که در آن «هند» به‌عنوان «دیگری بزرگ» تعریف شده است. ادراک پاکستان از افغانستان به‌عنوان حیطه خلوت راهبردی، به یک باور تبدیل شده که به تغییر دولت‌ها در کابل فارغ از ماهیتشان، تغییر چندانی نمی‌کند. این نگاه، چالش‌های امنیتی افغانستان را به یک «تراژدی ساختاری» تبدیل کرده است که در آن بی‌اعتمادی متقابل (مظنون بودن افغانستان به نقش مخرب پاکستان و بدگمانی پاکستان به نفوذ هند در افغانستان)، اصلی‌ترین موتور محرک بحران است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی-تبیینی و از نظر ماهیت، کیفی است. این مطالعه می‌کوشد با اتکا به داده‌های توصیفی و تحلیلی، رابطه میان چالش‌های خارجی امنیتی افغانستان و نقش پاکستان را تبیین کند. از آنجا که مسئله پژوهش به فهم یک پدیده پیچیده، چند علتی و وابسته به زمینه مربوط است، رویکرد کیفی مناسب‌ترین گزینه محسوب می‌شود. در این نوع پژوهش، هدف صرفاً توصیف رخدادها نیست، بلکه کشف الگوهای علی، منطق رفتاری بازیگران و نحوه تأثیرگذاری متقابل متغیرهاست.

از حیث طرح تحقیق، پژوهش به‌صورت توصیفی-تحلیلی انجام می‌شود. در گام نخست، وضعیت تاریخی و سیاسی امنیت افغانستان و جایگاه پاکستان در تحولات آن توصیف می‌شود و سپس در گام دوم، رابطه علی میان سیاست‌های پاکستان و تشدید یا تداوم ناامنی افغانستان تحلیل می‌گردد. در این مسیر، از روش تحلیل اسنادی و مطالعه کتابخانه‌ای استفاده می‌شود. منابع اصلی شامل کتاب‌ها، مقاله‌های علمی، گزارش‌های پژوهشی، اسناد رسمی، بیانیه‌های دولتی، گزارش‌های سازمان ملل، نهادهای امنیتی، مراکز پژوهشی معتبر و تحلیل‌های مستند از تحولات افغانستان و پاکستان خواهد بود.

جامعه پژوهش، مجموعه منابع مکتوب و اسنادی مرتبط با امنیت افغانستان، نقش پاکستان در منازعات این کشور و تحولات منطقه جنوب آسیا است. از آنجا که موضوع پژوهش ماهیتی تاریخی-تحلیلی دارد، نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند انجام می‌شود؛ یعنی منابعی انتخاب می‌شوند که بیشترین ارتباط را با پرسش پژوهش داشته باشند و بتوانند ابعاد مختلف مسئله را روشن کنند. معیار انتخاب منابع شامل اعتبار علمی، ارتباط مستقیم با موضوع، به‌روز بودن و تنوع دیدگاه‌ها خواهد بود. برای پرهیز از سوگیری، تلاش می‌شود منابعی از رویکردهای مختلف نظری و سیاسی بررسی شوند تا تحلیل نهایی از توازن و جامعیت بیشتری برخوردار باشد.

روش گردآوری داده‌ها بر پایه فیش‌برداری، استخراج مفاهیم کلیدی، طبقه‌بندی محتوایی و مقایسه تطبیقی است. ابتدا داده‌ها برحسب محورهایی مانند سیاست‌های امنیتی پاکستان، گروه‌های نیابتی، بحران مرزی، عمق استراتژیک، نقش ایالات متحده، روندهای صلح و ابعاد منطقه‌ای ناامنی گردآوری می‌شوند. سپس داده‌ها در قالب مقوله‌های تحلیلی سازمان‌دهی می‌شوند تا امکان ارزیابی پیوندهای علی و الگوهای رفتاری فراهم شود. در این مرحله، از منطق تحلیل مضمون نیز می‌توان بهره برد تا مضامین تکرارشونده در منابع شناسایی و دسته‌بندی شوند.

برای تحلیل داده‌ها، از روش تحلیل کیفی محتوا استفاده می‌شود. در این روش، متن‌ها و اسناد نه‌فقط به‌عنوان اطلاعات خام، بلکه به‌عنوان حامل معنا، جهت‌گیری سیاسی و الگوهای امنیتی بررسی می‌شوند. تحلیل کیفی محتوا امکان می‌دهد تا مفاهیمی مانند «عمق استراتژیک»، «نیابتی‌سازی»، «تهدید امنیتی»، «دولت حائل» و «امنیت منطقه‌ای» در بستر واقعی و تاریخی خود تفسیر شوند. همچنین با مقایسه میان روایت‌های رسمی پاکستان، مواضع دولت افغانستان و تحلیل‌های نهادهای بین‌المللی، می‌توان تصویری دقیق‌تر از منازعه امنیتی ارائه داد.

از نظر اعتبار پژوهش، سه اصل اعتبار، پایایی و قابلیت اتکا مورد توجه قرار می‌گیرد. اعتبار از طریق استفاده از منابع متنوع و مقایسه چند منبعی افزایش می‌یابد. پایایی نیز با شفاف‌سازی مراحل گردآوری و تحلیل داده‌ها و تعریف روشن مفاهیم کلیدی تقویت می‌شود. برای کاهش خطای تفسیری، داده‌ها از منابع متعدد و با رویکردهای گوناگون بررسی می‌شوند تا از تک‌بعدی شدن نتیجه‌گیری جلوگیری شود. همچنین، تحلیل نهایی با چارچوب نظری پژوهش تطبیق داده می‌شود تا انسجام مفهومی حفظ گردد. در نهایت، این پژوهش با تکیه بر روش کیفی و تحلیل اسنادی، می‌کوشد نشان دهد که بحران امنیتی افغانستان نه یک رخداد تصادفی، بلکه محصول برهم‌کنش ساختارهای منطقه‌ای، رقابت‌های ژئوپلیتیکی و راهبردهای امنیتی به‌ویژه از سوی پاکستان است. انتخاب این روش‌شناسی به پژوهش امکان می‌دهد تا به‌جای سطحی‌نگری، به لایه‌های عمیق‌تر و کمتر آشکار منازعه امنیتی افغانستان نفوذ کند و تبیینی منسجم و قابل دفاع ارائه دهد.

یافته‌های پژوهش

چالش‌های خارجی افغانستان

۱- نقش پاکستان در بحران افغانستان

پاکستان را باید اصلی‌ترین کشور تأثیرگذار منطقه‌ای در امور افغانستان دانست. به عبارت دیگر، روابط امنیتی - استراتژیک دو کشور فراتر از رویکرد مقامات سیاسی آن کشورها در دوران هادی زمانی خاصی خواهد بود. به این ترتیب، نگرش پاکستان فراتر از فضای سیاسی قابل ارزیابی است. منافع سیاسی پاکستان در افغانستان برای هیچ کس پوشیده نیست به همین دلیل است که این کشور نقش مهمی در حمایت نظامی و سیاسی و مالی از گروه‌های عمده جهادی در برابر شوروی داشته است. از سوی دیگر، همه کمک‌های نظامی و مالی غرب و به‌ویژه آمریکا در طول سال‌های دهه ۱۹۸۰ از طریق مقامات نظامی پاکستان در اختیار مجاهدین قرار می‌گرفته است. در این رابطه سازمان اطلاعات پاکستان آ.اس.آی (Inter - Service - Intelligence) در سازمان‌دهی گروه‌های جهادی - به‌ویژه پشتون‌ها در آغاز تهاجم شوروی به افغانستان از ۱۹۷۹ به بعد نقش بسیار چشمگیری ایفا کرد (امامی، ۱۳۷۸: ۹۲).

۱-۱- پاکستان و پیدایش گروه طالبان

یکی از اهداف پاکستان برای ایجاد طالبان تضعیف و اضمحلال قدرت پشتون‌ها با استراتژی مهار دوگانه است. امین سیکل معتقد است که، پاکستان از کمک‌هایش به احزاب پشتون اهداف دوگانه‌ای داشت:

هدف اول: به حکومت رسیدن یک رهبر مطیع در کابل بود که بتواند افغانستان را تحت نفوذ پاکستان و تحت حاکمیت پشتون‌ها در بیاورد و دستیابی پاکستان را به اهداف استراتژیک و سیاست‌های منطقه‌اش آسان‌تر کند.

و هدف دوم اینکه: پاکستان بر آن بود که پشتون‌های پاکستان و افغانستان را متحد سازد و یک‌بار برای همیشه مجادلات مرزی افغانستان - پاکستان را در راستای منافع خویش خاتمه دهد (میلی، ۱۳۷۷: ۶۰).

نظامیان و سیاستمداران پاکستانی از بدو پیدایش دولتی بنام پاکستان در نقشه جغرافیای سیاسی جهان بعد از جنگ جهانی دوم در برابر معضله بزرگ مرزی با موجودیت یک قوم بزرگ بنام پشتون در سرتاسر مرزهایش با افغانستان قرار گرفتند که این مسئله عامل مهمی در بازی‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های بزرگ در منطقه نیز گردید.

۱-۲- دیورد و نقش پاکستان

بر اثر برخورد دو ابرقدرت انگلیس و روسیه تزاری بود که در سال ۱۸۷۳ منطقه پشتونستان از بدنه خاک افغانستان جدا و به هند انگلیسی ملحق گردید. چنین خیانت تاریخی را عبدالرحمن در معاهده‌ای که با انگلیس‌ها امضاء کرد مرتکب شد مطابق قراردادی که بین انگلیس و دولت افغانستان در سال ۱۸۹۳ م. منعقد شد این منطقه که اکنون ایالات سرحد پاکستان را تشکیل می‌دهد به حکومت انگلیسی هند

واگذار شد. مسئله پشتونستان پس از گذشت سال‌ها (بقای تهدید (به صورت بحران ارضی میان افغانستان و پاکستان درآمد. ظهور طالبان در سال ۱۹۹۲ یکی از اثرات پایانی این قرارداد قلمداد می‌گردد (رجاء، ۱۳۸۵: ۷۲۳).

این معاهده که به زور و اکراه بر افغانستان تحمیل گردیده بود و به موجب آن مناطق زیادی که از خاک افغانستان به تصرفات دولت انگلستان درآمده بود هیچ‌گاه مورد قبول مردم افغانستان به‌ویژه قشر تحصیل کرده واقع نگردید و همیشه به‌عنوان یک حربه فشار بر سر پاکستان اعمال می‌گردید. زیرا به نظر افغان‌ها خط دیورند، قراری بوده که حوزه نفوذ انگلیس‌ها را در شبه‌قاره هند تعیین می‌کرد نه خط مرزی ثابت و دائم افغانستان با کشور پاکستان در حقیقت این مناطق به‌عنوان حذفاصل بین هند بریتانیایی و افغانستان محسوب می‌گردید، به قول رضایی از دیدگاه افغان‌ها به دلیل استقلال هند و عدم سلطه انگلیس بر این کشور (هند) معاهده مرزی دیورند که یک طرفش افغانستان و طرف دیگرش حکومت انگلیس بوده طبق رجعت به اصل دیگر اعتبار خود را از دست داده است و باید بین افغانستان و پاکستان راجع به خط مرزی تجدیدنظر به عمل آید. بنابراین یکی از اهداف اصلی پاکستان در افغانستان خاتمه بخشیدن به این معضله تاریخی و تثبیت مرز ثابت بین افغانستان و پاکستان و خاموش نمودن خطر خودمختاری و تجزیه‌طلبی پشتون‌ها برای همیشه است. که این مسئله از یکی از عوامل مهم عدم شکل‌گیری دولت ملی در افغانستان محسوب می‌شود (میلی، ۱۳۷۷: ۶۱).

۳-۱- مطلوبیت‌های سیاسی - امنیتی افغانستان برای پاکستان

محور نگاه سیاسی پاکستان به افغانستان را می‌توان در چند نقطه اساسی مورد بررسی قرارداد.

۱- اختلافات مرزی ناشی از خط دیورند و مسئله پشتونستان.

۲- رقابت‌های پاکستان با هند.

۳- رقابت‌های پاکستان با ایران.

بنابراین به‌صراحت می‌توان گفت که در مرحله اول پاکستان همواره در تلاش است که از روی کار آمدن دولتی که به هر دلیلی مسئله خط دیورند را مطرح کند، جلوگیری کند. دوم اینکه برای پاکستان دولتی که به‌نوعی با هند احساس نزدیکی کند، بسیار نامطلوب خواهد بود. اگر چنین وضعیتی در کابل شکل گیرد که در سیاستش ایران را بر پاکستان ترجیح دهد، حساسیت پاکستان را بر خواهد انگیزد. در کنار این‌گونه موضوعات این واقعیت را باید در نظر داشت که منافع پاکستان، امریکا و عربستان سعودی بانفوذ ایران در افغانستان مغایرت دارد. یکی از دلایل هماهنگی این کشورها در سرنگون کردن دولت برهان‌الدین ربانی و استقرار طالبان در این واقعیت نهفته بود که آن‌ها احساس کردند که دولت ربانی به ایران نزدیک است.

به هر میزان ساختار قدرت در افغانستان ضعیف‌تر باشد، مطلوبیت بیشتری برای دولت پاکستان ایجاد خواهد شد. به‌طور کلی، پاکستانی‌ها در شرایطی می‌توانند موقعیت امنیتی و استراتژیک خود را تثبیت نمایند که امکان مانور و تحرک منطقه‌ای آنان در افغانستان وجود داشته باشد. تجربه نشان داده است که صرفاً دولت‌های ضعیف در افغانستان امکان چنین نقشی را به دولت پاکستان می‌دهند. این روند را می‌توان در دوران طالبان مورد ملاحظه قرارداد.

بنابراین با توجه به موارد ذکرشده حمایت پاکستان از طالبان در راستای ایجاد یک دولت ضعیف در افغانستان است. شواهد نشان می‌دهد که اقدامات دولت پاکستان در حمایت از گروه تروریستی طالبان از عوامل مهم عدم شکل‌گیری دولت ملی در افغانستان محسوب می‌شود. سیلک هرسن در کتاب معروف خود با نام مسائل افشا نشده از تجاوز شوروی به افغانستان در خصوص انگیزه پاکستان و تأکید فراوان این کشور در دوران جهاد بر حمایت از حزب اسلامی می‌نویسد: پاکستان در ارتباط با پشتون‌ها همیشه از سیاست انگلیسی تفرقه بینداز و حکومت کن استفاده کرده است. پاکستان در دوران جهاد قسمت اعظم کمک‌های خود را به احزاب بنیادگرا، خصوصاً حزب اسلامی که وجهه‌ای پشتون داشت اختصاص داده بود زیرا قصد داشت از این طریق اختلافات بین گروه‌های قوی پشتون را تشدید نماید (امامی، ۱۳۷۸: ۱۱۹).

۴-۱- رقابت پاکستان و هند و مبارزه علیه تروریسم در افغانستان

حادثه ۱۱ سپتامبر و همکاری نزدیک آمریکا با هر دو کشور هند و پاکستان منجر شد تا مبارزه علیه تروریسم به کانون همکاری سه کشور مبدل گردد. در سیزدهم دسامبر ۲۰۰۱ دو گروه شبه‌نظامی که از حمایت پاکستان برخوردار بودند به نام‌های «جیش محمد» و «لشکر طیب» در حمله به ساختمان پارلمان هند دست به اقدام انتحاری زدند. مقامات هندی ادعا داشتند که این حملات به کمک سازمان‌جاسوسی پاکستان صورت گرفته است.

دولت مشرف هم کنسولگری‌های هند در خاک افغانستان را مراکز اصلی سازمان‌دهی عملیات جنگ‌طلبانه در بلوچستان پاکستان قلمداد می‌کند. در طول سفر کرزی اسلام‌آباد خبر داد که مدارکی را به وی ارائه کرده است که در آن‌ها نقش کنسولگری‌های هند در جلال‌آباد، قندهار، مزار شریف و هرات در تقویت خشونت‌ها در پاکستان به خصوص بلوچستان آشکار می‌باشد.

در دوره نخست و به‌طور کل در یک دهه گذشته از حضور همزمان هند و پاکستان در مبارزه علیه تروریسم در خاک افغانستان می‌توان نتیجه گرفت که هر دو کشور تمایل دارند با افزایش نفوذ در این کشور از ظرفیت‌های موجود علیه یکدیگر استفاده نمایند تا از تنش و رویارویی مستقیم میان دو کشور جلوگیری شود و در این میان نقش دولت افغانستان منفعل خواهد بود.

دولت نظامی پاکستان پس از حادثه ۱۱ سپتامبر به اجبار در مسیر همکاری با ایالات متحد آمریکا در مبارزه علیه تروریسم قرار گرفت. هرچند امتیازاتی که پاکستان از همکاری با ائتلاف ضد تروریسم به دست آورد قابل توجه بود اما مسائل دیگری از جمله ایفای نقش جدید رقابت با هند و کنترل مرزهای غربی و استقلال عمل استخبارات پاکستان تأثیر عمیقی بر خط‌مشی سیاسی و نظامی پاکستان داشته است. بنابراین عملکرد پاکستان در مبارزه علیه تروریسم در دوره نخست با ابهامات جدی مواجه بوده است.

۵-۱- آی. اس. آی

طالبان معتقدند که آی. اس. آی با روشی قدرتمندانه، محرمانه و قهری به عملیات شکل می‌دهد. آن‌ها حتی معتقدند که آی. اس. آی در شورای فرماندهی عملیات عضویت دارد. در واقع، مهارت‌ها و توانایی‌های طالبان در سطح تاکتیکی و عملیاتی نشان می‌دهد که این افراد به صورت دقیق و حرفه‌ای آموزش دیده‌اند به گفته یک مقام ارشد امنیتی سابق افغانستان که اکنون جزو گروه طالبان است، آی. اس. آی طرح‌ها، راهبردها و تاکتیک‌ها را در اختیارشان قرار می‌دهد. این مسئله در بیشتر گزارش‌ها ثابت شده است که آی. اس. آی اطلاعات راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی در اختیار طالبان قرار می‌دهد به‌علاوه از سال ۲۰۰۳ آی. اس. آی اردوگاه‌هایی برای سربازان طالبان ایجاد کرده بود که اسلحه، مهمات و امکانات ضروری آن‌ها را از کشورهای خلیج فارس تهیه می‌کرد در ژوئن ۲۰۰۶ در تحقیقات گروهی که توسط اطلاعات افغانستان، ناتو بنفشه‌ات متحده انجام شد، این مسئله ثابت گردید که آی. اس. آی نه تنها مخفیگاه‌های اصلی را برای طالبان فراهم می‌سازد، بلکه برای جنگیدن آن‌ها را تحت فشار قرار می‌دهد طبق گفته‌های احمد رشید مدارکی که مأموران اطلاعات افغانستان، ناتو و ایالات متحده جمع‌آوری کرده‌اند از تباری و عملیات پنهانی وسیع و سیستماتیک آی. اس. آی و طالبان پرده برمی‌دارد و آن را ثابت می‌کند.

به نظر می‌رسد آی. اس. آی نقشی مهم در حمایت و پشتیبانی از گروه حقانی دارد. یک فرمانده ارشد این شبکه بیان کرد که از هر ۳ هفته معمولاً ۲ هفته را در پاکستان و یک هفته را در افغانستان می‌گذرانند. هر ماه ۶۰ تا ۸۰ جعبه AK ۴۷ و ۲ تا ۳ جعبه بزرگ نارنجک دریافت می‌کند. علاوه بر این، مهمات جنگی که از طرف آی. اس. آی برای شبکه حقانی فرستاده می‌شود از طریق کامیون، اسب‌ها و شترها به دست فرماندهان در این سوی مرز می‌رسد مبارزان ماهیانه ۹ تا ۱۰ هزار روپیه پاکستان و فرماندهان ۲۰ تا ۱۵ هزار روپیه دریافت می‌کنند.

به نظر می‌رسد سربازان تعدادی از پایگاه‌های کوچک حقانی در وزیرستان شمالی، واحدهای کرم و کویته توسط مقامات ارتش پاکستان استخدام شده‌اند. این مراکز با مدرسه‌ها ترکیب می‌شوند و آموزش نظامی می‌دهند. همه آموزش‌دهندگان از سرویس جاسوسی پاکستان هستند. آموزش‌ها شامل همه تاکتیک‌های نظامی (حمله، کمین...) می‌شود. تکنیک‌ها و مسائل مربوط به بمب‌گذاری انتحاری به صورت جداگانه و اختصاصی آموزش داده می‌شود. برای مثال، حمله انتحاری ۱۸ می ۲۰۱۰ در بافه که ۱۸ نفر در آن کشته شدند، به شبکه حقانی نسبت داده شد افرادی که برای عملیات انتحاری آموزش می‌بینند، جدا از بقیه نگهداری می‌شوند. آن‌ها اغلب پسران جوانی

هستند که چیزی از تاریخ نمی‌دانند، اما خوب می‌جنگند و همه آن‌ها می‌خواهند در راه اسلام بمیرند. این مسئله دقیقاً توسط تحلیلگران تأیید شده است که شبکه حقانی خشن‌ترین، ظالم‌ترین و قدرتمندترین گروه شورشی است. (امامی، ۱۳۷۸: ۱۲۱).

۶-۱- سیاست پاکستان در قبال طالبان

از جمله عوامل خارجی دیگر در مورد قدرت‌گیری مجدد طالبان، پاکستان می‌باشد سیاست پاکستان در قبال طالبان از حمایت مطلق تا سرکوبی و دشمنی مطلق در نوسان بوده است و در حال حاضر نیز سیاست انتظار نه حمایت و نه سرکوب را دنبال می‌کند. سه دستگاه در پاکستان مجری طرح طالبان بوده‌اند. دستگاه امنیتی ارتش یعنی آی. اس. آی، وزارت کشور و خود ارتش. این مجموعه نظامی به دو علت می‌توانست مجری طرح طالبان به شمار آید: نخست آنکه نخبگان ارتش و نیروهای امنیتی پاکستان از درون نظام استعماری انگلیس سر برآورده و مستقیم یا غیرمستقیم توسط همین نظام تربیت شده بودند؛ اما به تدریج به‌ویژه دستگاه امنیت از کارشناسان امنیتی - نظامی ایالات متحده آمریکا تأثیر پذیرفتند و زیر نظر و نفوذ آنان درآمدند. دوم آنکه نیروهای ارتش پاکستان در طول جهاد مردم افغانستان با اتحاد جماهیر شوروی با خصوصیات اقوام و گروه‌های رزمنده آشنایی نزدیک یافته بودند. از این رو، می‌توانستند در صحنه بغرنج افغانستان خودنمایی کنند. طرح ایجاد طالبان با مشارکت پاکستان، انگلستان، آمریکا و با همیاری عربستان سعودی و امارات متحده عربی به اجرا درآمد.

پاکستان از یک‌سو خود را شریک جنگ علیه وحشت و افراط‌گرایی نشان داد و میلیاردها دلار بدین منظور از آمریکا دریافت کرد و از سوی دیگر، نه تنها علیه طالبان اقدام جدی انجام نداد، بلکه به بهانه‌های گوناگون به تقویت آن‌ها پرداخت (ماگنوس وادن بنی، ۱۳۸۰: ۶۴). هم دولت افغانستان و هم آمریکا و ناتو از موضع پاکستان برداشت نادرستی دارند و همین مسئله سبب شده در وقت مناسب به اسلام‌آباد برای قطع مداخلات، فشار لازم وارد نشود هیچ نیروی شورشی بدون داشتن پناهگاه و حمایت‌های خارجی نمی‌تواند در برابر ضربات نیروهای ائتلاف دوام بیاورد. طالبان به‌رغم دادن تلفات زیاد، از شدت حملات و عملیات خود نکاسته‌اند. حمایت‌های مردمی در جنوب افغانستان و آن طرف خط مرزی دیوراند در پاکستان نیز زمینه قدرت‌یابی طالبان را بیشتر کرده است. با اینکه پاکستان مدعی است تاکنون بیش از سیصد سرباز خود را در مبارزه با ترور از دست داده و نزدیک به هشتاد هزار سرباز در سراسر مرز افغانستان مستقر و اقدام به سیم‌خاردار کشی و مین‌گذاری کرده است، نمی‌توان باور کرد که طالبان بدون حمایت پاکستان توانسته باشند خود را تجهیز و اعلام کنند نزدیک به دوازده هزار نیروی جنگجو و شش صد نفر آماده به عملیات انتحاری در اختیاردارند. پاکستان سیاست دوگانه‌ای در حمایت از طالبان و همکاری با آمریکا در مبارزه با تروریسم در پیش گرفته و همین مسئله موجب جبهه‌گیری دوگانه انگلیس و آمریکا علیه سیاست‌های این کشور شده است. درحالی‌که انگلیس به تحسین همکاری اسلام‌آباد در مبارزه با طالبان می‌پردازد، در مقابل آمریکا به پاکستان برای همکاری صادقانه هشدار جدی می‌دهد در ژوئن ۲۰۰۹ شورای روابط خارجی ایالات متحده و ژنرال پترائوس در گزارشی اعلام کردند که پاکستان از طالبان حمایت می‌کند. بدین ترتیب، پاکستان همواره به‌عنوان منشأ و پایگاه طالبان مورد اتهام بوده است و مقامات افغانستان بارها اعلام کرده‌اند سرویس اطلاعاتی پاکستان در آموزش، هدایت، تجهیز و ارائه تاکتیک‌های پیشرفته به طالبان نقش مؤثری دارد.

حمایت پاکستان از طالبان به راهبرد و اهداف این کشور برمی‌گردد که بر چند مؤلفه اساسی استوار است: تشکیل دولت تحت‌الحمایه یا تحت نفوذ در کابل؛ تقویت عمق راهبردی پاکستان در برابر هند؛ و حل مسئله پشتوستان و به رسمیت شناخته شدن خط مرزی دیوراند از سوی افغانستان. با توجه به جمیع این جوانب طالبان توانسته‌اند دوباره قدرت پیدا کنند و برای دولت افغانستان مشکلات زیادی به وجود بیاورند، به‌طوری‌که ناتوانی در ایجاد امنیت و در پی آن خدمات‌رسانی به مردم افغانستان و برنامه‌ریزی برای توسعه این کشور، دولت را مجبور به تسلیم شدن در برابر طالبان نموده است. البته طالبان در این زمینه از راهبردهایی نیز استفاده نموده‌اند تا به اهداف خود برسند. (امامی، ۱۳۷۸: ۱۲۴).

۲- نقش عربستان در بحران افغانستان

دومین کشوری که بعد از پاکستان نقش زیادی در شکل‌گیری طالبان در افغانستان داشت عربستان سعودی بود. سعودی‌ها به دلایل مختلف من جمله گسترش وهابیت در منطقه و خصوصاً آسیای میانه و نیز تضعیف ایران، سرمایه‌گذاری در منابع نفتی ترکمنستان پس از آمریکا نقش عمده‌ای در کمک‌های مالی به پاکستان بر عهده داشته‌اند که سابقه‌اش به دوره اشغال افغانستان و کمک‌های آن‌ها به گروه‌های جهادی می‌رسد. اگر پاکستان را مغز متفکر در سازمان‌دهی و آموزش گروه طالبان بدانیم، بر پایه بسیاری از منابع موجود حمایت مالی از جنبش طالبان به عهده عربستان و در درجه بعد امارات عربی متحده بوده است. عربستان نه تنها تأمین‌کننده اصلی نیازهای مالی مدارس دینی گوناگون در پاکستان و به‌ویژه مدارس نظیر جامعه العلوم الاسلامیه و مدرسه علامه بن نوری است، بلکه در تأسیس گروه‌های مسلحی همچون سپاه صحابه پاکستان و بعدها طالبان نقش مهمی ایفا کرده است. آنتونی هیمن ضمن اشاره به تلاش‌های پاکستان در سازمان‌دهی و آموزش گروه طالبان، عربستان را حامی بانکی تلاش‌های پاکستان خوانده است. وی درجایی دیگر پاکستان را حامی مخفی طالبان و عربستان را حامی این گروه دانسته است (امامی، ۱۳۷۸: ۱۳۵).

مردم عادی افغانستان وهابیت را یک مرام خارجی تلقی می‌کنند و از آن به شدت متنفر هستند. به همین دلیل طرفداران آن نتوانستند آیین خود را گسترش دهند. مجاهدین عرب از جمله اسامه بن لادن که به مجاهدین افغانستان پیوستند، علی‌رغم امکانات فراوان مالی و تسلیحاتی، فقط به جذب گروه اندکی از پشتون‌ها موفق شدند (اولیور روا، ۱۳۶۹: ۱۴۰). گروه طالبان زاییده نیاز استراتژیک عربستان و پاکستان، اهرمی مطمئن برای تأثیرگذاری بر تحولات و مسائل افغانستان و جلوگیری از تشکیل دولتی مغایر با خواست و تمایلات غرب است. اما پیچیدگی پدیده طالبان که نشان‌دهنده به‌کارگیری تمام تجربیات و ظرایف سیاسی منطقه‌ای و وجهانی است موجب گردید که کمتر کسی از ابتدا متوجه عمل تأثیرات ظهور و حضور این گروه در تحولات افغانستان شود (امامی، ۱۳۷۸: ۵۲).

۲-۱- اهداف امنیتی عربستان در افغانستان:

واقعیت آن است که عربستان سعودی دلایل خاص خود را برای حضور مؤثر در افغانستان داشته است. در دوران اشغال افغانستان توسط روس‌ها، عربستان سعودی به گروه‌های جهادی اهل سنت مستقر در پیشاور کمک مالی و از آن‌ها حمایت سیاسی می‌کرد. بعد از عقب‌نشینی شوروی سابق سیاست عربستان سعودی در افغانستان هم سویی بیشتری با پاکستان و آمریکا در به شکست کشاندن و ناکام ساختن دولت برهان‌الدین ربانی یافت. شواهد نشان می‌دهد که حتی در دوران حکومت حامد کرزای نیز نقش سیاسی، امنیتی و اقتصادی عربستان در شکل دادن به فرایندهای افغانستان ادامه یافته است. با توجه به فضای امنیتی-ایدئولوژیک دوران موجود نقش سیاسی عربستان طی سال‌های آینده نیز ادامه خواهد یافت. در واقع می‌توان گفت که عربستان سعودی تا حد زیادی سیاست‌های خود را در افغانستان در هماهنگی با پاکستان مدنظر داشت و ترکیبی از منافع ایدئولوژیک و سیاسی بود. عربستان سعودی از میان گروه‌های جهادی عمدتاً به حزب اسلامی عبدالرسول سیاف که تمایل بیشتر به وهابیت، ایدئولوژی حاکم در عربستان سعودی، از خود نشان می‌داد گرایش داشت؛ ولی این به این معنا نبود که سایر گروه‌های جهادی از کمک‌های مالی این کشور بی‌نصیب بوده‌اند. برای عربستان سعودی در دخالت در افغانستان همان‌گونه که در ابتدا گفته شد، اهداف متنوعی می‌توان ذکر کرد؛ ولی مهم‌ترین آن عبارت‌اند از:

۱- ترویج وهابیت در افغانستان و نفوذ در آسیای میانه

۲- رقابت ایدئولوژیک با انقلاب اسلامی ایران.

در این واقعیت که یکی از مهم‌ترین انگیزه‌های عربستان سعودی در افغانستان ترویج وهابیت به‌عنوان ایدئولوژی مورد قبول این کشور در افغانستان و آسیای مرکزی بوده است، جای بحث زیادی وجود ندارد. اساساً عربستان کشورهای پاکستان و افغانستان را محیط مناسبی برای ترویج وهابیت یافته است. این سیاست به دوره جهاد افغانستان برمی‌گردد که در آن زمان عربستان سعودی و پاکستان در ارتباط بسیار نزدیکی باهم قرار داشته‌اند. سنت‌های دهه ۱۹۸۰ هم‌اکنون در روابط عربستان-پاکستان برای تأثیرگذاری بر محیط سیاسی

افغانستان ادامه یافته است. دو کشور یادشده توانسته‌اند نفوذ سیاسی و امنیتی خود را در منطقه به میزان قابل توجهی ارتقا دهند. این امر منجر به تداوم همکاری و مشارکت آنان در دوران جدید گردیده است.

عربستان سعودی از طریق ایجاد مدارس مذهبی و اعطای کمک‌های مالی سخاوتمندانه به این گونه مدارس و احداث مساجد که عالی‌ترین نمونه آن مسجد ملک فیصل در اسلام‌آباد است، حضور سیاسی و ایدئولوژیک خود را در پاکستان تقویت کرده است. مسجد ملک فیصل بزرگ‌ترین مسجد دنیاست. شاید یکی از دلایل توجه عربستان سعودی، پاکستان و افغانستان نزدیکی فکری پیروان مکتب دیوبندی با گرایش وهابی است.

رابطه استراتژیک و امنیتی عربستان و پاکستان در ارتباط با افغانستان به عنوان امری ضروری خواهد بود. در چنین شرایطی دو کشور یادشده همکاری‌های گسترده‌تری را با یکدیگر به انجام می‌رسانند. از همه مهم‌تر آنکه بدون نفوذ عربستان در ساختار ایدئولوژیک پاکستان، امکان تأثیرگذاری آنان در محیط امنیتی آسیای جنوب غربی وجود نخواهد داشت. نتیجه این سرمایه‌گذاری در پاکستان برای عربستان سعودی حیرت‌آور بود (ماگنوس وادن بنی، ۱۳۸۰: ۶۶).

با توجه به موارد یادشده می‌توان به این جمع‌بندی رسید که عربستان سعودی از طریق درآمدهای نفتی خود به عنوان محور حمایت از مدارس و مراکز دینی ایفای نقش نمود. در شرایطی که ایدئولوژی‌های رقیب همانند سوسیالیسم و ناسیونالیسم کارکرد خود را در محیط منطقه‌ای از دست داده بودند، شرایط برای تحرک گروه‌های سیاسی و ایدئولوژیکی جدیدی فراهم شد که محوریت آن را عربستان سعودی بر عهده داشت. به عبارت دیگر می‌توان به این جمع‌بندی رسید که عربستان سعودی به دلیل ریشه‌های مذهبی مردم افغانستان، موقعیت خود را تا سال‌های آینده در این کشور حفظ خواهد کرد.

حمایت‌های گسترده مالی عربستان از گروه القاعده و طالبان باعث، تداوم حضور طالبان در افغانستان گردیده است. در واقع بدون حمایت‌های مالی این کشور از تروریسم طالبان، آن‌ها نمی‌توانند به حیات خود در افغانستان ادامه دهند طالبان با استفاده از کمک‌های مالی عربستان، تسلیحات موردنیاز خود را تهیه کرده و به ناامنی و گسترش تروریسم در افغانستان دامن می‌زنند که این مسئله خود یکی از دلایل عدم موفقیت دولت سازی در این کشور محسوب می‌شود (ماگنوس وادن بنی، ۱۳۸۰: ۶۷).

۳- حضور نیروهای خارجی

با اینکه حضور نیروهای نظامی بین‌المللی به رهبری ایالات متحده در منطقه باهدف تأمین امنیت منطقه‌ای وجهانی و مبارزه علیه تروریسم و بنیادگرایی عنوان شده است، اما حضور طولانی‌مدت آن‌ها و تأسیس پایگاه‌های دائمی در منطقه به نوعی باعث تحدید حاکمیت دولت‌ها می‌گردد. کشورهای منطقه همچون ایران و پاکستان، نگران از حضور بلندمدت نیروهای ائتلاف به رهبری امریکا، اقدام ایجاد پایگاه‌های دائمی را به نفع امنیت منطقه نمی‌خوانند. از سوی دیگر، با توجه به نگرش منفی افکار عمومی منطقه به پیشینه‌ی حضور نیروهای بیگانه، هدف تأمین امنیت از سوی این نیروها، خود زمینه‌ی نارضایتی و ناآرامی را فراهم می‌آورد و از این رو، با تناقض روبروست.

بنابراین، وجود افغانستان در اتحادها و همکاری‌های میان اعضای منطقه به منزله ارتقای ضمانت رسیدن به اهداف و جلوگیری از گسترش تهدیداتی همچون بنیادگرایی در منطقه می‌باشد. تمرکز بر محور تهدیدات مذکور، باید اساس همکاری‌های امنیتی این کشورها را تشکیل دهد. ملاحظه خصایص برشمرده فوق‌الذکر آشکار می‌کند که افغانستان در یک محیط امنیتی واقعاً پیچیده قرار دارد که با کشورهای عضو مجموعه، به گونه‌ای از مناسبات و تعاملات امنیت ساز نیازمند است. ضمن اینکه هرگز نباید فراموش کرد که افغانستان در منطقه‌ای واقع شده که از حساسیت و آسیب‌پذیری بالایی برخوردار است و این نکته افغانستان را به سمت‌وسوی ایجاد پیوندهای محکم دیپلماتیک با کشورهای منطقه، ملزم می‌سازد.

۴- شکاف بین اعضای ناتو

آلمان، هلند و فرانسه دیدگاه‌های متفاوتی نسبت به آمریکا، انگلیس و کانادا در افغانستان دارند. این اختلاف دیدگاه اغلب ناشی از اختلاف نظر این دو گروه از کشورها بر سر مأموریت ناتو در افغانستان است. درحالی که آمریکا معتقد است باید ناتو در چارچوب عملیات

آزادی پایدار وارد عملیات جنگی علیه طالبان شود، کشورهایی مثل آلمان معتقدند که وظیفه ناتو شرکت در عملیات بازسازی و ثبات سازی است، نه عملیات جنگی. در ادامه به بررسی دیدگاه بعضی از کشورهای عضو ناتو و اختلاف آن‌ها با آمریکا می‌پردازیم.

آلمان

آلمان ۳۲۰۰ نیرو در ناتو دارد که برای عملیات ثبات سازی و نه جنگ آموزش دیده‌اند. نیروهای آلمانی اغلب در بخش شمالی افغانستان که منطقه‌ای امن محسوب می‌شود، مستقرند. ایالات متحده از آلمان می‌خواهد که هم نیروهای خود را در افغانستان افزایش دهد و هم این نیروها را از مناطق آرام شمال به مناطق ناامن جنوب مأمور کند تا در عملیات جنگی شرکت کنند. دولت آلمان با این دیدگاه مخالف است و همین امر به بروز اختلاف جدی میان آلمان و آمریکا منجر شده است.

هلند

نیروهای هلندی در ایالت اوروزگان در جنوب افغانستان مستقرند؛ یعنی یکی از ناامن‌ترین مناطق افغانستان که طالبان از بهار ۲۰۰۶ به بعد، فعالیت قابل ملاحظه‌ای در آنجا داشته‌اند. مهم‌ترین اختلاف هلند با آمریکا درباره رفتار آمریکا با اسرا و زندانیان جنگی است مقامات هلندی می‌گویند «قواعد جاده جنگ با تروریسم» به طور دقیق مورد توافق اعضای ناتو قرار نگرفته است. بنابراین بسیاری از رفتار آمریکایی‌ها با اسراء و زندانیان مغایر دیدگاه هلند است. هلند از آنچه در گوانتانامو و ابوغریب گذشت بسیار ناخرسند بود و اکنون شاهد تکرار همین رفتار درباره اسرای طالبان توسط آمریکا در افغانستان است. هلند خواهان تحویل اسرای جنگی فقط به دولت افغانستان است که در این مسیر اسراء از حمایت قوانین بین‌المللی برخوردار باشند (smith, 2007).

فرانسه

فرانسه در مقایسه با هلند و آلمان کمتر با آمریکایی‌ها اختلاف دارد. مهم‌ترین اختلاف فرانسه با آمریکا بر سر بمباران مناطق غیرنظامی توسط نیروهای آمریکایی است که به کشتار غیرنظامیان منجر شده است. از دید فرانسه عملیات کور نظامی یا هر عملیاتی که به کشتار غیرنظامیان بینجامد، در نهایت به بی‌زاری افکار عمومی در افغانستان و حتی جهان نسبت به ناتو منجر خواهد شد. علاوه بر این، فرانسه نسبت به سهل‌انگاری آمریکا در مبارزه با مواد مخدر انتقاد کرده است. از دید فرانسه مواد مخدر، جامعه اروپا را بسیار آلوده کرده است و سهل‌انگاری آمریکایی‌ها با قاچاقچیان و کشاورزان افغان، در عمل ضربه به جامعه اروپا خواهد بود و بالأخره اینکه فرانسه علاقه‌مند است که به دولت‌مردان افغانی چگونه حکومت کردن آموخته شود و سرانجام اداره امور افغانستان به آن‌ها محول شود. این رویکرد مغایر باسیاست آمریکا برای تداوم حضور در افغانستان است.

در مجموع میان اعضای ناتو و آمریکا درباره این مسائل اختلاف نظر وجود دارد. ناتو معتقد است:

- عملیات نیروهای ناتو باید معطوف به ثبات سازی باشد، نه عملیات جنگی.
- ناتو نمی‌خواهد برای بلندمدت در افغانستان حضور داشته باشد.
- اداره امور جامعه افغانستان باید به دولت‌مردان افغانی سپرده شود.
- با اسرای جنگی باید طبق موازین بین‌المللی رفتار شود.
- با مواد مخدر باید مبارزه جدی صورت گیرد.

این اختلاف‌نظرها در عمل، به مانعی بر سر راه فعالیت جدی و تمام‌عیار نیروهای ضد طالبان تبدیل شده است. بدیهی است این مهم می‌تواند در تقویت موقعیت طالبان مؤثر باشد، چرا که در یک بازی، موفقیت یک طرف، به‌طور کامل مدیون خوب بازی کردن آن نیست، بلکه ضعف رقیب نیز در این زمینه بسیار مؤثر است.

۵- شکاف بین آمریکا و دولت افغانستان

تضاد بین دولت افغانستان و آمریکا در بعضی از حوزه‌ها نیز یکی از عوامل ضعف نیروهای ضد طالبان و بر عکس عاملی مهم در قدرت‌یابی طالبان است. اختلاف دولت افغانستان با آمریکا بیشتر درباره این مسائل است:

۱-۵- بمباران غیرنظامیان

وقوع حوادث پی‌درپی که به قتل غیرنظامیان در افغانستان منجر می‌شود، دولت این کشور به‌ویژه شخص کرزای، رئیس‌جمهوری این کشور را به آمریکا بدبین کرده است. از دید دولت افغانستان، عملیات نظامی که به قتل غیرنظامیان منجر می‌شود، نه تنها یک اقدام غیراخلاقی و یک گناه محسوب می‌شود، بلکه باعث بدبینی مردم نسبت به حضور نیروهای خارجی و دولت افغانستان می‌شود. حمایت دولت افغانستان در دفاع از حقوق شهروندان خود، در عمل باعث خشم آمریکایی‌ها شده است.

۲-۵- مذاکره با طالبان

بحث مذاکره یا عدم مذاکره با طالبان همواره یکی از مسائل بحث‌انگیز بین آمریکا و دولت افغانستان بوده است. هر دو یعنی آمریکایی‌ها و دولت افغانستان، مذاکره با طالبان را نفی نمی‌کنند، اما ایراد دولت افغانستان به آمریکا آن است که آن‌ها به‌طور یک‌جانبه با طالبان وارد مذاکره می‌شوند و در این مسیر دولت افغانستان را در جریان مذاکرات قرار نمی‌دهند. مذاکره انگلیسی‌ها با طالبان در ولایات جنوبی و مذاکره فنلاندی‌ها با طالبان نیز به همین شکل اتفاق افتاد. دولت افغانستان معتقد است اگر قرار است مذاکره‌ای با طالبان صورت گیرد، باید بر اساس یک برنامه حساب‌شده و با هماهنگی دولت افغانستان باشد (جعفری، ۱۳۷۸: ۱۰۲).

۳-۵- عدم برخورد با پاکستان

برای دولت افغانستان این سؤال به‌طور جدی وجود دارد که با آنکه آمریکا به‌خوبی می‌داند پاکستان از گروه طالبان حمایت می‌کند، چرا واشنگتن اقدام محدودکننده جدی را علیه این کشور انجام نمی‌دهد. از دید دولت پاکستان، آمریکا یا نمی‌خواهد دو یا نمی‌تواند چنین کاری را انجام دهد. دولت کابل معتقد است آمریکا می‌تواند، اما نمی‌خواهد چنین کاری را انجام دهد. بنابراین این شبهه وجود دارد که به‌احتمال زیاد واشنگتن علاقه‌مند به حل جدی بحران افغانستان نیست. در هر حال نحوه تعامل آمریکا با پاکستان در موضوع افغانستان موجب بدگمانی و سوءظن دولت افغانستان شده است.

۴-۵- بازسازی افغانستان

دولت افغانستان به امنیت جامع در این کشور اعتقاد دارد. در امنیت جامع، موضوعات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی باید باهم در نظر گرفته شوند. این در حالی است که رفتار ایالات متحده نشان می‌دهد که بیشتر بر موضوع امنیت تأکید دارد (Macnerney, 2006: 32). از این نظر، دولت افغانستان معتقد است کند بودن روند بازسازی مایه یأس مردم و قوت طالبان است. چراکه وقتی مردم احساس کنند حضور آمریکا در افغانستان از نظر اقتصادی و رفاهی تأثیر چندانی در سرنوشت آن‌ها ایجاد نکرده است، دلیلی برای حمایت از ادامه این حضور نمی‌بینند. مجموعه‌ای از این عوامل باعث شده است که بین دولت افغانستان و آمریکا شکاف به وجود آید و این شکاف به همان اندازه که به زیان جناح ضد طالبان است، به سود طالبان بوده و در قدرت‌یابی آن نقش مهمی داشته است.

۶- رویارویی قدرت‌های بین‌المللی و منطقه‌ای در افغانستان

آسیای مرکزی نیز در تحولات بعد از فروپاشی شوروی از نوعی بی‌ثباتی رنج می‌برد، ضمن این‌که دخالت سازمان سیا در افغانستان فرایندی از تحرکات این سازمان در کشورهایی است که روسیه آن‌ها را حیاط‌خلوت خود می‌داند. بنابراین، در حالی که روسیه می‌کوشد نقش ایالات متحده را در این منطقه محدود سازد، سازمان سیا بیش از پیش فعالیت‌های خود را بر این منطقه متمرکز کرده است. این وضعیت ما را به سطح همکاری و رقابت میان سازمان سیا و سازمان اطلاعات و امنیت روسیه در بحران افغانستان نزدیک می‌سازد. اکنون بهتر است با ذکر مقدمه‌ای نشان دهیم که سازمان‌های اطلاعاتی امنیتی روسیه چه نقشی در تحولات بعد از ۱۱ سپتامبر، در افغانستان ایفا کردند و اکنون به تحولات افغانستان چگونه می‌نگرند.

ک جی بی سال‌هاست که جای خود را به سازمان‌جاسوسی جدید داده است اما به نظر می‌رسد، روح این سازمان مخوف همچنان بر تحولات جهان سیطره انداخته است. طی سال‌های طولانی جنگ سرد ک جی بی نه تنها وظیفه مبارزه با قطب غرب را بر عهده داشت بلکه به منزله زنجیری عمل می‌کرد که جمهوری‌های آسیای مرکزی را از حرکت‌های گریز از مرکز بازمی‌داشت. به همین دلیل، وقتی گورباچف به قدرت رسید که گرفتار تند علیه وی در پیش گرفت و سرانجام با انجام کودتا در سال ۱۹۹۱ نفرت خود را نسبت به گورباچف نشان داد نتیجه به دست آمده نه به نفع گورباچف و نه به نفع این سازمان بود. یلتسین بلافاصله بعد از رسیدن به قدرت، منحل شدن ک جی بی را اعلام کرد و سه سازمان جدید التاسیس را جایگزین آن نمود. سرویس اطلاعاتی امنیتی خارجی، سرویس امنیتی فدرال در سال ۱۹۹۶ به ظهور رسیدند. در کنار این‌ها سازمان دیگری نیز با عنوان سرویس حفاظت دولتی، وارد بازی اطلاعاتی روسیه شد. (موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، ۱۳۸۳: ۱۶۱ - ۱۶۰).

این واقعیت است که حادثه ۱۱ سپتامبر باعث توجه مجدد امریکا به افغانستان پس از بی‌اعتنایی به پیروزی نیروهای جهادی در افغانستان شد، بحث چندانی وجود ندارد. واقعیت آن است که امریکا و دنیای غرب بعد از پیروزی مجاهدین افغان و شکست اتحاد شوروی (سابق)، مأموریت خود را در افغانستان پایان یافته تلقی کردند و اجازه دادند که مجاهدین به تسویه حساب‌های گذشته خود بپردازند. نتیجه این سیاست، جنگ داخلی مجاهدین، جلوگیری از تثبیت قدرت و در نهایت، جایگزینی شدن رقابت‌های منطقه‌ای به جای رقابت‌های بین‌المللی سابق در افغانستان بود. در این مقطع زمانی، افغانستان به صحنه رقابت پاکستان، عربستان سعودی و ایران تبدیل شد، ولی پاکستان و عربستان سعودی بازیگران مسلط تا زمانی ظهور طالبان و شکست دولت ربانی محسوب نمی‌شوند. لاقلاً این تصور وجود داشت که دولت مجاهدین پیوند نزدیکی با ایران و هند برقرار کرده بود. ظهور طالبان و تصرف قدرتمندانه کابل، معادله قدرت را در کابل به سود پاکستان و عربستان سعودی تغییر داد و جنگ داخلی در بعد دیگری ادامه یافت.

طالبان یک جریان رادیکال اسلامی متکی به مکتب دیوبندی ضد شیعی را نمایندگی می‌کرد و از همان ابتدای قدرت‌یابی، با حمله به کنسولگری ایران در مزار شریف و قتل دیپلمات‌های ایران، این تضاد را به نمایش گذاشت تا آنجا که ایران مجبور به تقویت نیروهایش در مرزهای شرقی با افغانستان شد و خطر برخورد نظامی نیز مطرح شد. در این دوره، سازمان القاعده به رهبری اسامه بن‌لادن تحت حمایت رسمی طالبان قرار گرفت و نیروهایش در کنار طالبان علیه اتحاد شمال وارد جنگ شدند. پاکستان عربستان سعودی و امارات متحده عربی با شناسایی رسمی حکومت طالبان به حمایت از آن‌ها پرداختند و صف‌بندی جدیدی از حامیان طرف‌های جنگ در افغانستان شکل گرفت که با تشدید جنگ به سطح بین‌المللی - چند در سطح محدودتری - کشیده شد. دو جبهه حامی نیروهای متخاصم در داخل افغانستان در دوره حکومت طالبان را اندکی تسامح می‌توان چنین خلاصه کرد:

جبهه حامی طالبان

الف) در سطح منطقه عربستان سعودی - پاکستان و امارات متحده عربی؛

ب) در سطح بین‌المللی ایالات متحده امریکا و انگلیس.

جبهه حامی اتحاد شمال

الف) در سطح منطقه ایران

ب) در سطح بین‌المللی روسیه و هند.

در نگاهی گذرا به این جبهه‌بندی می‌توان چنین استنباط کرد که طالبان از حمایت کشورهای برخوردار شدند که دوستان ایران تلقی نمی‌شدند و بعضی از آن‌ها در ردیف دشمنان ایران به حساب می‌آمدند. بنابراین می‌توان گفت که تثبیت قدرت طالبان در افغانستان به هیچ وجه نمی‌توانست متضمن منافع ایران تلقی شود. از بعد رقابت‌های منطقه‌ای، طالبان به لحاظ ایدئولوژیک به عربستان سعودی نزدیک بودند که جریان اسلام رادیکال اهل سنت در پاکستان، نظر مثبتی به نقش آن در جهاد افغانستان داشت و عربستان سعودی و پاکستان در یک جبهه، رقیب ایران تلقی می‌شدند و از بعد بین‌المللی نیز به رغم کاهش تمایل غرب به تحولات افغانستان، قدرت گرفتن طالبان به سود غرب و زبان هندوستان، روسیه و تا حدی چین به دلیل تأثیرگذاری تفکر طالبانی بر مسلمانان اینور سین کیانگ تصور می‌شد (ملازهی، ۱۳۸۷: ۵۶ - ۵۵).

۷- پیوند ژئوپلیتیک افغانستان با بحران‌های منطقه‌ای

غرب آسیا پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، به منزله یک منطقه جدید ژئوپلیتیکی مطرح شده است، این منطقه استعداد آن را دارد که مولد قدرت درون‌زای تعیین‌کننده‌ای باشد. با وجود اینکه منطقه غرب آسیا، بیشتر در حد زیرسیستم‌ها، منطقه‌گرایی را به صورت ناقص تجربه کرده، هرگز در چارچوب زیرسیستمی، برای دستیابی به همگرایی منطقه‌ای، باید بررسی شود که منطقه غرب آسیا چند زیرسیستم دارد. معرفی زیرسیستم‌ها، ویژگی آن‌ها، اثبات و ارتباط آن با دول هژمونی تکثرگرای درون‌زا و بیرون‌زا می‌تواند به تحقق اهداف فوق کمک کند.

منطقه غرب آسیا شامل چند منطقه مجزا از هم می‌تواند باشد که عبارت‌اند از آسیای مرکزی و قفقاز، خلیج فارس و خاورمیانه که هر کدام از این مناطق مجزا تشکیل‌دهنده منطقه بزرگ‌تر غرب آسیا هستند. این مناطق در نظر می‌کند جزء مناطق بسیار حساس در نظر گرفته می‌شوند. حساسیت این مناطق فقط به دلیل موقعیت این مناطق در رویارویی قدرت خشکی و دریایی مطرح در قرن ۱۹ نبود، بلکه مکیندر در موقعیتی که دولت محافظه‌کار بریتانیا در شرایط بد داخلی را به نفع دولت محافظ کار سامان دهد. بر همین اساس یکی از رویارویی‌های بزرگ قرن در این منطقه بین بریتانیا و روسیه اتفاق افتاد که در تاریخ بنام بازی بزرگ ثبت و ضبط شده است. هدف از دولت محافظت از هندوستان روسیه تزاری در فکر دست‌اندازی به متمصرات این کشور و گسترش این قلمرو خود توسعه‌طلبی در مرزهای مجاور خود بود. در آن دوران هنوز انرژی منطقه مطرح نبود و مسئله اساسی بازار فروش کالاهای انگلیسی و روسی و همین‌طور منابع اولیه برای صنایع هردو کشور بود، بنابراین موقعیت ژئواستراتژیک افغانستان، ایران هندوستان، آسیای مرکزی و قفقاز و خلیج فارس برای قدرت‌های خشکی و دریایی بسیار اهمیت داشت. تفاوت شرایط کنونی با گذشته این است که انرژی به مهم‌ترین انگیزه و محور تحرکات قدرت‌های بزرگ به‌ویژه ایالات متحده تبدیل شده است و همین شرایط می‌تواند ما را به این نتیجه برساند که هنوز تئوری‌های مکیندر، اسپایمکن و ترومن که در تکمیل یکدیگر طرح شده‌اند، در این منطقه قابل اجرا هستند. (حق پناه و رحیمی، ۱۳۹۰: ۱۴۳ - ۱۴۲).

اوایل قرن بیستم افغانستان در پایان دوره‌ای از مجادلات و کشمکش‌های سیاسی بین روسیه تزاری و بریتانیای کبیر بود که به‌عنوان «بازی بزرگ» ابرقدرت‌های آن دوره در آسیای مرکزی و جنوب آسیا مربوط می‌شود. مهم‌ترین تحولات سیاسی افغانستان در قرن بیستم ریشه در دگرگونی‌های رخ داده در جغرافیای سیاسی افغانستان در این دوره دارد. تشکیل افغانستان با مرزهای سیاسی کنونی نتایج تحولات، فعل‌وانفعالات ناشی از بازی بزرگ دو امپراتوری و واکنش حاکمان سیاسی افغانستان می‌باشد. تشکیل دولت مدرن در زمان عبدالرحمن خان و اقدامات خشن و سرکوب‌گرانه امیر در سیاست داخلی افغانستان طی توافقاتی بود که بین امیر و نمایندگان بریتانیا به وجود آمده بود.

تنش‌های سیاسی بین افغانستان و پاکستان در نیم‌قرن بعد و تنش‌های قومی و نژادی در افغانستان در سراسر قرن بیستم همگی ناشی از تحولات است که در رقابت ژئوپلیتیک روسیه و بریتانیا و در پیوند با درک حاکمان سیاسی افغانستان از تحولات نظام بین‌المللی در اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن بیستم بوده‌اند.

این دوره همزمان با تحولات سیاسی در اروپا نیز هست که موجبات گسترش سیاست‌های استعماری گرایانه کشورهای اروپایی را در خارج از مرزهای اروپا به خصوص آفریقا و آسیا فراهم می‌آورد. به نظر می‌رسد بی‌اطلاعی حاکمان افغان از تحولات نظام بین‌الملل و ناکامی آن‌ها در ایجاد مشروعیت داخلی، زمینه مناسبی برای دخالت‌های گسترده بازیگران اروپایی در افغانستان فراهم کرد. بریتانیای کبیر از اوایل قرن ۱۸ در هند شرقی مستقر گردیده بود. کم‌کم عرصه نفوذ خود را به سمت آسیای مرکزی و افغانستان و ایران گسترش داد و از دیگر سو روسیه تزاری نیز که مدت‌ها با خان‌ها و امرای آسیای مرکز جدال داشت پس از پیروزی بر آن‌ها سودای دسترسی به آب‌های گرم و آزاد توجه آنان را به جغرافیای افغانستان و تحولات آن بیشتر نموده بود (رحیمی، ۱۳۹۱: ۱۶۵ - ۱۶۴).

۸- جایگاه نیابتی افغانستان در استراتژی بازیگران بین‌المللی

در طول دو سده گذشته افغانستان توجه کشورهای اروپایی و غربی را به دلایل متفاوت به سوی خود جذب کرده است. در کنار این واقعیت نکته مهم دیگر این است که هیچ‌گاه این توفیق برای این کشورها حیات نیافته است که به اشغال و یا کنترل این سرزمین در چارچوب خواست‌های خود موفق شوند. این به هیچ روی دلالت بر ضعف قدرت‌های اروپایی و غربی از نقطه‌نظر نظامی یا حجم ظرفیت‌های اقتصادی نداشته و ندارد بلکه برخاسته از ویژگی‌های جامعه افغانستان باید در نظر گرفته شود. امپراتوری انگلستان و روسیه به‌ضرورت اهمیت و اعتبار هندوستان، توجه به سوی افغانستان را ضروری یافتند. اتحاد جماهیر شوروی به جهت اهمیت استراتژیک

خاورمیانه به لحاظ فرصتی که نورمحمد تره کی وحفیظ الله امین ایجاد کرده بودند، افغانستان را مسیر مناسبی برای تحقق اهداف خود در حیطه آب‌های گرم یافت. آمریکاییان نیز به‌ضرورت احساس خطر از سوی تشکیلات، گروه‌ها و افرادی که به عملیات تروریستی برای چالش حوزه نفوذ، جلوگیری از بسط حوزه نفوذ ضربه زدن به منافع این کشور استفاده می‌کنند، توجه به افغانستان را اجتناب‌ناپذیر یافته است. پس متوجه می‌شویم که جلب نظر به سوی این کشور ماهیت نیابتی داشته است. افغانستان فی‌نفسه برای بازیگران مطرح جهانی مهم نبوده است بلکه اعتبار یافتن آن به جهت دستیابی به اهداف دیگر این بازیگران بوده است. این شاید بیانگر این نکته باشد که چرا این قدرت‌ها هیچ‌گاه درک لازم را نسبت به شرایط، ویژگی‌های افغانستان که ماهیت مادی و ارزشی دارد، را بهره‌مند نبوده‌اند. اگر هم وقوف به واقعیات جامعه به صحنه آمده به‌شدت بی‌توجه به متن و چارچوب حدوث بوده است. (دهشیار، ۱۳۹۰: ۸۶-۸۵)

افغانستان از نظر جغرافیایی، نزدیک‌ترین کشور به مرزهای شوروی سابق است که از این طریق امریکا می‌تواند هم تحولات روسیه را به کنترل درآورد و هم قادر به نظارت بر تحولات هند به‌عنوان یک قدرت در حال ظهور خواهد بود. نباید این واقعیت را از نظر دور داشت که علی‌رغم فروپاشی شوروی و پایان یافتن جنگ سرد، منازعه بین مسکو و واشنگتن در سطح جهانی پایان نیافته است. روسیه با دور شدن از حرکت عجلانه اوایل دهه ۹۰ خود به‌سوی غرب، اینک به‌قصد احیای منزلت و جایگاه جهانی از دست رفته خویش درصدد مقابله با توسعه‌طلبی امریکا و برخی دیگر از کشورهای غربی در نزدیکی مرزهای امنیتی خود می‌باشد. امریکا و غرب با درک این نکته که ممکن است روسیه به‌عنوان وارث شوروی سابق بار دیگر به سمت احیای یک امپراتوری چندملیتی گام بردارد درصدد نزدیکی به مرزهای امنیتی این کشور به‌منظور کنترل تحرکات و رفتار منطقه‌ای و بین‌المللی آن هستند. در همین راستا کشورهای اروپای شرقی به عضویت در نهادهای فراملیتی غرب مانند ناتو و اتحادیه اروپا پذیرفته می‌شوند، تا روسیه از دستیابی به این منطقه به‌عنوان فضای تنفسی و حیات خلوت خود محروم شود. همین تجربه در آسیای مرکزی نیز به چشم می‌خورد افغانستان به‌عنوان یک منطقه پوششی برای اهمیت روسیه، بر عرصه تلاش‌های امریکا و متحدان منطقه‌ای آن تبدیل شده است. (امامی، ۱۳۷۸: ۱۶۳).

طی جنگ سرد هریک از دو ابرقدرت سعی می‌کردند که هواخواهان بیشتری در جهان، به‌ویژه میان کشورهای غیرمتعهد جهان سوم به دست بیاورند. این سیاست ابرقدرت‌ها در عمل تا حدودی به نفع جهان‌سومی‌ها تمام می‌شد، زیرا اغلب آن‌ها توانستند با کمک‌های مادی و حمایت‌های سیاسی یکی از دو ابرقدرت به استقلال و آزادی برسند.

در افغانستان همان‌طوری که ذکر شد «محمد داود» یک ناسیونالیست افغان بود و طرفداران یک ناسیونالیست افغان بود و طرفداران ایدئولوژی خاصی در جنگ سرد نبود. وی میراث دار تداوم تنش بود که در موضوع پشتونستان بین پاکستان و افغانستان وجود داشت. علاقه محمد داود به موضوع پشتونستان و دامن زدن به آن، ایالات‌متحده را با توجه به حساسیت‌های موجود در جنگ سرد نسبت به موضوع افغانستان بی‌علاقه می‌کرد. همچنین شرط لازم امریکا برای برقراری روابط در سطح گسترده با افغانستان، پیوستن این کشور به «پیمان سعدآباد» و بعدها پیمان‌انجائیزین آن یعنی «پیمان بغداد» بود عملاً سیاست بی‌طرفی دولت افغانستان را نقض می‌کرد و موجب سوظن شدید و دخالت نظامی اتحاد جماهیر شوروی به افغانستان می‌شد. همچنین اتحاد جماهیر شوروی درازای حفظ سیاست بی‌طرفی افغانستان در جنگ سرد کمک‌های سخاوتمندانه‌ای را به افغانستان پیشنهاد کرد. حضور نیروهای طرفدار اتحاد جماهیر شوروی در داخل ارتش و ادارات دولتی عملاً کفه ترازو را در افغانستان به نفع اتحاد جماهیر شوروی سنگین می‌کرد. با وجود این سیاست بی‌طرفی در تمام نواقصی که در سیاست اعمالی دولت به چشم می‌خورد کمابیش ادامه یافت. نتیجه اعمال این سیاست این بود که طی مهر و موم‌های ۱۹۵۵ تا ۱۹۷۸ کمک‌هایی به مبلغ بیش از دویزیم میلیارد دلار از جانب اتحاد جماهیر شوروی و بیش از نیم میلیارد دلار از جانب ایالات‌متحده به افغانستان شد؛ کمک‌هایی که تأثیرات زیادی در پیشبرد طرح‌های اقتصادی دولت داشت. البته توجه اتحاد جماهیر شوروی به افغانستان بیشتر شدن روابط مسکو - کابل در عرصه‌های بیشتر و در نتیجه بی‌علاقگی غرب به افغانستان و دخالت‌های بیشتر اتحاد جماهیر شوروی در افغانستان شد. به نظر می‌رسد طیف گسترده‌ای از عوامل داخلی و خارجی در سیاست دوری از غرب و گرایش به شرق دخیل بودند که به‌اختصار به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود. (حق پناه و رحیمی، ۱۳۹۰: ۲۲۴).

۱. از منظر استراتژی‌های دریایی و خشکی، افغانستان به استراتژی‌های خشکی تعلق داشت که نماینده آن اتحاد جماهیر شوروی بود. به عبارتی ایالات‌متحده امریکا، افغانستان را جزئی از سیاست‌های خشکی اتحاد جماهیر شوروی می‌دانست. بنابراین دخالت در مسائل افغانستان با احتیاط و تردید همراه بود.

۲. هردو کشور پاکستان و ایران که هر دوجزئی از استراتژی‌های دریایی محسوب می‌شدند به‌عنوان کشور متحد امریکا مطرح بودند و به همین دلیل واشنگتن با این دو کشور همکاری بیشتر و گسترده‌تری می‌کرد.

۳. سیاست‌های محمد داود در قبال موضوع پشتونستان، ایالات متحده آمریکا را نسبت به حمایت نقش اساسی اتحاد جماهیر شوروی در این مناقشه جهت تغییر جغرافیای رقابت جنگ سرد مطمئن می‌کرد.
۴. دو کشور اتحاد جماهیر شوروی و ایالات متحده آمریکا از رویارویی مستقیم باهم پرهیز می‌کردند.
۵. درخواست ایالات متحده آمریکا برای پیوستن دولت افغانستان به پیمان بغداد مورد پذیرش قرار نگرفت.
۶. طرفداران اتحاد جماهیر شوروی در انتخابات مجلس و به دست گرفتن مناصب دولتی و ارتش و پیروزی و طرفداران اتحاد جماهیر شوروی در کودتای ۷ ثور (اردیبهشت) به قدرت رسیدند.
۷. دولت‌های شکننده پس از محمد داود خان ضرورت‌های قطب‌بندی جنگ سرد را به‌خوبی درک نکردند.
- مجموعه این عوامل، شرایط را برای نقش‌آفرینی بیشتر اتحاد جماهیر شوروی با توجه به طرفداران مؤثر ایدئولوژی مارکسیسم در افغانستان فراهم کرد. محمد داود از این مسئله ناخشنود بود، اما سیاست او در قبال پشتونستان که یک مسئله شخصی و تأثیر گذار در سیاست‌های دولت افغانستان بود، بعدها تبعات منفی بسیاری برای افغانستان به دنبال داشت (حق پناه و رحیمی، ۱۳۹۰: ۲۴۶ - ۲۴۵).
- افغانستان به لحاظ انزوای جغرافیایی و به جهت فقدان منابع در تمامی شکل‌های آن از جذابیت لازم برای قرار گرفتن در صدر اولویت بازیگران مطرح برخوردار نبوده است. آنچه این جغرافیا را برای قدرت‌های جهانی و منطقه‌ای در طول تاریخ افغانستان مدرن اهمیت بخشیده است جایگاه نیابتی آن بوده است. این کشور یا تسهیل‌کننده تحقق اهداف بازیگران در رابط با یکدیگر و یا محدودکننده بعضی از کشورها در رابط با دیگر کشورها باید به چشم آید. به همین روی به افغانستان به هیچ‌گاه در کلیت آن توجه نشده و این کشور با در نظر گرفتن ویژگی‌های فرهنگی خاص خود و مناسبات مادی حاکم به تحلیل نیامده است. افغانستان مدرن (۱۷۴۷ به بعد) همیشه تداوم را در یک چارچوب جماعتی تجربه کرده است. مردم بدون توجه به جایگاه، رفتارها، تعاریف، تفسیرها، ارزیابی‌ها و چشم‌اندازها را در قالب یک مجموعه از سطوح انجام داده‌اند.
- امپراتوری انگلستان سه جنگ را با افغان‌ها تجربه کرد تا نهایتاً در سال ۱۹۱۹ تن به استقلال این جغرافیا داد. اینکه جنگ اول شش سال (۱۸۴۲ - ۱۸۳۸) جنگ دوم دو سال (۱۸۸۰ - ۱۸۷۸) و جنگ سوم تنها دو ماه (۱۹۱۹) طول کشید، بیانگر این است که در طول زمان به تدریج این فهم برای دولتمردان انگلیسی حیات یافت که به کارگیری قوه قهریه علیه جغرافیای جماعتی جوابگویی است. برای دولت اتحاد جماهیر شوروی که اروپای شرقی را تحت سلطه خود به دنبال پایان جنگ دوم آورد و در بسیاری از مناطق جهان آمریکا را به چالش گرفت و تحقیر این کشور را ممکن ساخت، ۱۰ سال (۱۹۸۹ - ۱۹۷۹) طول کشید که متوجه گردد که خشونت راه به زیر فرمان درآوردن مردم افغان نیست. دولت آمریکا تحت رهبری باراک اوباما در کمتر از دو سال این واقعیت را که خشونت جوابگو نیست را درک کرد. ژنرال دیوید مک کیرنن تعویض شد چراکه متهم گردید فاقد توانایی مبارزه با نیروهای متعارض است. ژنرال استلی مک کریستال بر کنار شد چراکه مقامات سیاسی از معاون رئیس‌جمهور به پایین را فاقد توانمندی ذهنی برای درک شرایط افغانستان مطرح ساخت. (دهشیار، ۱۳۹۰: ۸۷ - ۸۶).
- این سیاست هضم جمهوری‌های سابق شوروی در جهان غرب به‌عنوان نزدیک‌ترین مناطق به مرزهای جغرافیایی روسیه می‌باشد. اگر بحران افغانستان در روندی برخلاف میل مسکو پیش رود، دشمنان روسیه از جمله آمریکا قادر خواهند بود خود را به مرزهای امنیتی روسیه در آسیای مرکزی برسانند. اگرچه در شرایط فعلی هضم جمهوری‌های آسیای مرکزی و سایر مناطق به‌جای مانده از شوروی در همسایگی روسیه در نهادهای فراملیتی غربی نظیر ناتو و اتحادیه اروپا مشکل به نظر می‌رسد اما یقیناً آمریکا و متحدانش از هیچ تلاشی برای محدود کردن مرزهای امنیتی روسیه و عقب بردن این مرزها تا مرزهای جغرافیایی روسیه خودداری نمی‌کنند.
- دست‌اندازی به ذخایر اقتصادی آسیای مرکزی: علاوه بر نزدیکی به مرزهای امنیتی روسیه، دسترسی به منابع و ذخایر اقتصادی آسیای مرکزی یک اصل جداگانه و مهم در سیاست خارجی آمریکا نسبت به این منطقه حساس و ژئوپلیتیک از جهان به شمار می‌رود. آمریکایی‌ها با درک این نکته که عامل اقتصاد یکی از مهم‌ترین متغیرهای تعیین‌کننده در قدرت ملی کشورهای جهان در قرن آینده خواهد بود. توجه ویژه‌ای را به منابع و ذخایر اقتصادی جمهوری‌های به‌جای مانده از اتحاد شوروی سابق مبذول کرده‌اند (امامی، ۱۳۷۸: ۱۶۲ - ۱۶۱).
- افغانستان بعد از ۱۱ سپتامبر، در نظام بین‌الملل بار دیگر مورد توجه بازیگران سیاسی منطقه‌ای و جهانی واقع شده است. این کشور هدف اصلی «بازی بزرگ». میان انگلستان و روسیه دونیمه دوم قرن نوزدهم بود. و در قرن بیست بیستم نیز در دوران جنگ سرد بین آمریکا و شوروی، صحنه مبارزه دو ابرقدرت بود. با حمله آمریکا به افغانستان در اکتبر ۲۰۰۱ به نظر می‌رسد در قرن بیست و یکم نیز

این کشور کانون رقابت‌ها و بحران‌ها باشد. با توجه به حضور لشکر موتوریزه ۲۰۱ روسیه در مرزهای تاجیکستان با افغانستان و استقرار نیروهای ناتو در این کشور، بازی بزرگ جدیدی در آسیای مرکزی در حال شکل‌گیری است. سؤال این است که آیا هدف امریکا، انگلستان و آلمان از ورود به افغانستان همچنان ادامه سیاست سد نفوذ روسیه به جنوب می‌باشد یا طبق آنچه ادعا می‌کنند هدف مبارزه با تروریسم بین‌المللی است؟ با تمایل روسیه به حضور نیروهای نظامی غرب در افغانستان، دلیل اصلی استقرار ناتو در این کشور می‌تواند مقابله با بنیادگرایی اسلامی در منطقه و مهار اسلام سیاسی باشد. در این مقاله پس از بررسی وضع افغانستان در نظام امنیتی دوران جنگ سرد به عواملی که موجب دخالت امریکا و حضور پیمان ناتو در این کشور شد می‌پردازیم و وضع موجود را مورد تحلیل قرار می‌دهیم. (مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، ۱۳۸۳: ۱۱۲ - ۱۱۱).

اگرچه تا چند دهه پیش، منطقه غرب آسیا همچون مناطقی مثل آفریقا یا امریکای لاتین تحت‌الشعاع مناطقی مثل اروپا، امریکای شمالی و حوزه آسیا پاسفیک قرار گرفته بود و در معاملات سیاسی، امنیتی و اقتصادی جهان کمتر مورد بود اما هم اینکه این منطقه به یکی از حساس‌ترین مناطق جهان تبدیل شده است. وجود دو قدرت اتمی (هند و پاکستان)، رادیکالیسم اسلامی که نظر غرب تروریسم خوانده می‌شود، را دیکالسیم هندو (هندوتوا)، رشد اقتصادی سریع، جمعیت زیاد و... اهمیت ژئوپلیتیک این منطقه را افزایش داده است و به همین دلیل امروز اغلب قدرت‌های مهم به‌نوعی توجه خود را به منطقه جنوب و غرب آسیا معطوف کرده‌اند.

از آنجا که افغانستان در همسایگی این منطقه قرار دارد به طریق اولی، این منطقه می‌بایست در سیاست خارجی این کشور جایگاه برجستگی‌های پیدا کند. هم اینکه رابطه افغانستان و غرب آسیا در یک مجموعه درهم‌تنیده و پیچیده قرار گرفته است. از یکسو افغانستان با تک‌تک کشورهای غرب آسیا روابطی پیچیده دارد. از سوی دیگر سرنوشت افغانستان در قالب اکو، سازمان کنفرانس اسلامی، گروه ۷۷، کشورهای جهان سوم، نهضت عدم تعهد و... با کشورهای غرب آسیا پیوند خورده است. سؤال اصلی آن است که رابطه افغانستان و غرب آسیا تحت چه ملاحظاتی قرار دارد؛ برای پاسخ به این پرسش چارچوب مفهومی را ارائه داده‌ایم که به فهم روابط افغانستان و غرب آسیا کمک خواهد کرد. در این چارچوب مفهومی چهار الگوی رابطه را طراحی کرده‌ایم (رحیمی، ۱۳۹۱: ۱۴۹).

۹- افغانستان محور تعامل راهبردی

۹-۱- مبارزه با مواد مخدر

مسئله هروئین تولید شده در افغانستان به مسکو این اجازه داده است تا وارد مناقشه‌ای جهانی در خصوص افغانستان شود. از هنگام سقوط رژیم طالبان در سال ۲۰۰۱، تولید هروئین در افغانستان به میزان قابل‌توجهی افزایش یافته است. نزدیکی جغرافیایی روسیه و افغانستان سبب شده که روس‌ها به‌صورت یکی از مصرف‌کنندگان اصلی هروئین افغانستان درآیند. ناتو نیز در افغانستان دارای اهداف و منافع است؛ نگرانی مشترک ناتو و روسیه در افغانستان در بهترین حالت به افزایش تولید مواد مخدر و هم چنین تداوم فعالیت گروه‌های تروریستی در کشور و مناطق همجوار از جمله آسیای مرکزی مربوط می‌شود. روسیه به لحاظ نظامی در مأموریت نیروهای حافظ صلح سازمان ملل (ناتو) در افغانستان شرکت ندارد و از طرفی واکنش ناتو به مسئله مواد مخدر در افغانستان کاملاً ناکافی می‌داند. با وجود این تأثیر مشترکی از ناحیه مواد مخدر و ناامنی به وجود آمده است، باعث گردیده تا تعاملی که در سال‌های گذشته حتی غیرقابل‌تصور بود، میان ناتو روسیه به وجود بیاید به‌طوری که مقابله با مواد مخدر در افغانستان از منافع مشترک و هماهنگ ناتو و روسیه محسوب می‌شود. در صورتی که ناتو و روسیه نتوانند در این خصوص راهی برای همکاری بیابند نه‌تنها مسئله مواد مخدر در افغانستان کاملاً از کنترل خارج می‌شود، بلکه همکاری ناتو با روسیه در سایر زمینه‌ها را نیز تحت تأثیر نتایج منفی خود قرار خواهد داد.

هرچند پدیده کشت خشخاش و اعتیاد به مواد مخدر طی بیش از دو دهه گذشته نیز در افغانستان وجود داشته، اما پس از سقوط طالبان و تحولات سیاسی جدید در این کشور، روز به روز شاید افزایش زمین‌های زیر کشت خشخاش و به تبع آن افزایش اعتیاد به تریاک و مشتقات آن در سطح منطقه و جهان هستیم به‌طوری که امروزه تدابیر امنیتی بسیاری از کشورها در جهت حفظ رفاه و آرامش مردم، سونامی مواد مخدر بدون جنگ و خونریزی مرزها را درنور دیده و دولت‌ها را با یک چالش جدی برای برخورد با این پدیده شوم مواجه ساخته است. در این میان، فدراسیون روسیه و نیز جمهوری‌های آسیای مرکزی به دلیل مجاورت با افغانستان بیش از سایر کشورها در مورد خطرات و چالش‌های ناشی از کشت تولید مواد مخدر در این کشور قرار دارند. این در حالی است که تنها نتیجه مهم حضور نیروهای ناتو در افغانستان در افغانستان، تولید مواد مخدر در این کشور و هدیه کردن آن به کشورهای همجوار و از آنجا به سایر نقاط جهان بوده است. با وجود این به نظر می‌رسد موضع مسکو مبنی بر ضرورت نابودی کشتزارهای خشخاش در افغانستان به‌تدریج با

درک مقامات آمریکایی روبرو می‌شود که نتیجه آن همکاری روسیه با ناتو در زمینه مبارزه با مواد مخدر افغانستان بوده و عملیات مشترک ننگر هار، مهم‌ترین نشانه این همکاری محسوب می‌شود.

همچنان حضور مجدد نیروهای روسیه در افغانستان بعد از دو دهه و مشارکت با اعضای ناتو در عملیات مقابله با مواد مخدر به یکی از خبرسازترین رویدادهای پایان سال ۲۰۱۰ تبدیل شد به‌طوری که حامد کرزی رئیس‌جمهور افغانستان با انتقاد شدید و محکوم کردن عملیات مشترک کماندوهای روسیه و آمریکا در افغانستان آن را نقض حاکمیت ملی کشور خود دانست. ماجرا از این قرار بود که کماندوهای نیروهای ویژه ارتش روسیه، نیمه‌شب ۲۹ اکتبر ۲۰۱۰ برای اولین بار در تاریخ طی عملیات مشترک با سربازان ارتش آمریکا در شرق افغانستان موفق شدند سه آزمایشگاه تولید هروئین و یک آزمایشگاه تولید مرفین را به همراهی یک تن مواد مخدر که تحت کنترل طالبان بود، در روستای زیراساری واقع در آچین ولایت شرقی ننگرهار و در نزدیکی مرز پاکستان ضبط و پاکسازی نمایند. مقامات روس حضور کماندوهای روسیه در افغانستان را صرفاً جهت کمک به مهار قاچاقچیان مواد مخدر در افغانستان دانسته و احتمال حضور همه‌جانبه ارتش روسیه در افغانستان را دور از ذهن دانسته‌اند. البته رومینیک مبدل سخنگوی غیرنظامی ناتو در این خصوص گفته است که در عملیات نیگر هار نیروهای نظامی روسی حضور نداشته و تنها دو کارشناس مبارزه با مواد مخدر روسیه شرکت داشتند. به گفته وی، ناتو و دولت افغانستان نیز نمی‌خواهند که نیروهای نظامی روسی در عملیات شرکت داشته باشند و دولت روسیه همه تمایلی به ایفای چنین نقشی ندارند.

این عملیات که اولین عملیات مشترک نظامی روسیه و آمریکا در افغانستان به شمار می‌رود بیش‌ازپیش ضعف و ناتوانی نیروهای ناتو در کنترل اوضاع افغانستان را نشان می‌دهد و آمریکا به تحلیل کارشناسان نظامی برای جلوگیری از نفوذ روسیه و چین تحت عنوان سازمان همکاری شانگهای به خاورمیانه به افغانستان یورش برده، حال خود دوطبانه پای نیروهای روسی را به افغانستان باز کرده است. شاید یکی از عمده‌ترین دلایلی که باعث شده آمریکا در مسئله افغانستان به رقیب اصلی خود یعنی روسیه روی بی اندازه، تجربه بالای نیروهای روسی در درگیری‌های چریکی به خصوص حضور نیروهای شوروی در افغانستان بوده است.

در این میان، آنچه در همکاری روسیه و ناتو در مبارزه با مواد مخدر در افغانستان بیش از اصل موضوع جلب توجه کند، همکاری دو کشور می‌باشد که قبل برای یکدیگر تهدید محسوب می‌شدند و جالب اینکه همچنان نیز بر طبق اسناد طرفین، هریک تهدیدی برای دیگر محسوب می‌گردد؛ چنانچه کرملین در سند چشم‌انداز سیاست امنیت ملی روسیه تا سال ۲۰۲۰ از آمریکا و ائتلاف نظامی ناتو به‌عنوان مهم‌ترین تهدید علیه امنیت جهان و روسیه نام برده است. اما با وجود این به نظر می‌رسد آنچه در عمل، ناتو و روسیه را به میز مذاکره کشانده و حتی در مقطعی منجر به همکاری دوشادوش ناتو و روسیه می‌شود، برخی نگرانی‌های مشترک و البته برخی اهداف محافظ کارانه می‌باشد.

نگرانی مشترک ناتو روسیه در افغانستان به افزایش تولید مواد مخدر و همچنین تداوم فعالیت گروه‌های تروریستی در این کشور و مناطق همجوار از جمله آسیای مرکزی مربوط می‌شود. از طرفی ناتو تلفات انسانی و مالی زیادی را در جنگ پرداخته و از طرف دیگر به دلیلی عدم توفیق در مبارزه با مواد مخدر و تروریسم، مورد انتقاد افکار عمومی جهان قرار دارد. از سوی دیگر، نیز از افزایش دامنه فعالیت تروریست‌ها در نزدیکی مرزهای خود نگران است و همچنین از افزایش مرگ‌ومیر ناشی از حدود و مصرف مواد مخدر در این کشور رنج می‌برد، به همین دلیل به‌رغم عدم تمایل قلبی مسکو به گسترش ناتو به شرق و تداوم حضور آمریکا و ناتو در افغانستان، روسیه چندی است که از عملیات تدارکاتی ناتو مانند آموزش نیروهای امنیتی و تخصصی افغان در مسکو حمایت می‌کنند و اکنون از روسیه درخواست کرده است که امکانات بیشتر مانند بالگرد، آموزش و لوازم‌یدکی نیز در اختیار عملیات نظامی در داخل افغانستان قرار دهد.

۹-۲- همکاری روسیه با آمریکا در جهت مبارزه با تروریسم

برخی از کارشناسان معتقدند که رویکردهای امنیتی فوق در سیاست جدید امنیت ملی روسیه بیشتر مبتنی بر عقلانیت، خودآگاهی و کسب منافع ملی است. بنابراین، رویکردهای رقابت توأم با ترس و همکاری توأم با پاداش می‌تواند ادراکات و رفتار خارجی روسیه را در دو حوزه اروپا و خاورمیانه و حتی شرق آسیا تحلیل و ارزیابی کند. بنابراین، تصویر جدید سیاست امنیت ملی روسیه غرب‌گرایی و شرق‌گرایی (به‌طور توأم) است. چهره غرب‌گرایی بیشتر مبتنی بر عقلانیت و آگاهی از جایگاه روسیه در تحولات بین‌المللی است و شرق‌گرایی نیز در پی کسب منافع ملی بیشتر به نقش سنتی روسیه در اور-آسیا می‌باشد.

همان‌گونه که در رویکرد امنیتی همکاری توأم با پاداش، اقتصادی شدن سیاست خارجی و امنیت ملی روسیه در همکاری با غرب و آمریکا دنبال می‌شود، در رویکرد امنیتی رقابت توأم با ترس نیز امنیتی شدن سیاست خارجی و امنیت ملی روسیه در قبال تحولات حساس بین‌المللی به‌ویژه خاورمیانه، عراق، جنوب و شرق آسیا مورد توجه قرار می‌گیرد. امنیتی شدن سیاست خارجی روسیه پس از ۱۱ سپتامبر مجموعه‌ای از ملاحظات شامل گسترش ناتو به شرق، مسائل امنیتی در حوزه خارج نزدیک از جمله آسیای مرکزی و قفقاز، گسترش سیستم امنیت منطقه‌ای در همکاری با قدرت‌ها و بازیگران منطقه‌ای از جمله چین و هند، فروش تسلیحات نظامی به برخی کشورهای منطقه است که در این میان دکترین جدید نظامی روسیه در بستر رویکرد رقابت توأم با ترس قابل ارزیابی است.

سرچشمه‌های خارجی رویکرد امنیتی رقابت توأم با ترس روسیه شامل گسترش ناتو به حوزه خارج نزدیک، امنیت خطوط نفت و گاز آسیای مرکزی و قفقاز، امنیت دریای خزر، دفاع در عمق در قفقاز جنوبی و مهم‌تر از همه سیاست مرزی روسیه و نیز کشورهای همسایه آن در حوزه خارج نزدیک می‌گردد. در این میان سیستم‌های جدید دفاع موشکی، تولید نسل جدید موشک‌های نفوذی در سیستم دفاع موشکی آمریکا از نوع ام.توپول و تجهیز و مدرنیزه کردن هواپیماهای دور پرواز استراتژیک را می‌توان نام برد.

در واقع، براساس دکترین جدید نظامی روسیه در دوم اکتبر ۲۰۰۳ در شورای عالی امنیت ملی آن کشور طرح گذار نیروهای مسلح آن کشور (مشابه طرح گذار ارتش آمریکا برای قرن ۲۱) طراحی شده است. در این طرح سیاست‌ها، تاکتیک‌ها، تکنیک‌ها و تکنولوژی‌های جدید نظامی همگی در راستای پیشبرد حمله پیشگیرانه در چارچوب رویکرد رقابت توأم با ترس تدوین گردیده‌اند. سند دکترین جدید نظامی روسیه به صورت جامع تدوین شده و بیشتر کارشناسان نظامی و امنیتی روسیه در آن نقش داشته‌اند. گفته می‌شود که این طرح پیش‌نویس سند جدید دکترین دفاع ملی روسیه پس از ۱۱ سپتامبر است. هدف این طرح به‌روز کردن دکترین نظامی روسیه در سال ۲۰۰۰ است.

حوزه خارج نزدیک روسیه، «حوزه حیاتی» و حاشیه حیاتی روسیه شامل منطقه خاورمیانه، جنوب و شرق آسیا «حوزه استراتژیک» مسکو مبتنی بر قدرتمندی دفاعی و حمله پیشگیرانه نام گرفته‌اند. وزارت دفاع روسیه موظف به، به‌کارگیری قدرت برتر نظامی برای حفظ منافع حیاتی و منافع استراتژیک در حوزه‌های فوق شده است. حمله پیشگیرانه نیز بازوی نظامی روسیه در تحقق اهداف موردنظر است.

دکترین نظامی روسیه در بستر رویکرد جدید امنیتی رقابت توأم با ترس به دلیل ترس از حضور غرب، ناتو و آمریکا در حوزه خارج نزدیک و حوزه استراتژیک دولت مسکو تدوین گردیده است. به عبارت دیگر، دکترین حمله پیشگیرانه و رویکرد امنیتی رقابت توأم با ترس، منعکس‌کننده اهداف حیاتی و استراتژیک روسیه است که وزارت دفاع موظف به تحقق آن‌ها در یک چارچوب برنامه‌ریزی شده هدفمند می‌باشد. حتی دولت روسیه برای تحقق اهداف مذکور، تنظیم اصول، تجدید ساختار نظامی، توسعه فعالیت نیروهای مسلح و مدرنیزه کردن تجهیزات نظامی را با افزایش بودجه نظامی پذیرفته است.

دکترین جدید نظامی و رویکرد امنیتی مذکور در چارچوب تحلیل منطقی برای فرمول‌بندی دفاعی - امنیتی مبتنی بر آماده‌سازی برای جنگ احتمالی در یکی از حوزه‌های خارج نزدیک و استراتژیک، پیشگیری از وقوع جنگ و حتی هدایت جنگ (مانند جنگ افغانستان و همکاری با ناتو و آمریکا) قابل ارزیابی است.

بنابراین، بخشی از رویکرد رقابت توأم با ترس به منابع و روش‌های جدید جنگیدن و بخشی دیگر به‌عنوان ابزار ایجاد توازن قوا با قدرت‌های بزرگ و بازیگران منطقه‌ای در حوزه خارج نزدیک و حوزه استراتژیک اختصاص دارد. برگزاری مانورهای مشترک روسیه با چین و فروش تسلیحات مدرن نظامی به کشورها جمع‌بندی نگرش‌های ملی دفاعی و منطقه‌ای نظامی است.

مسلماً نگرش ملی دفاعی به آمادگی نیروهای مسلح در دفاع از حاکمیت سرزمینی و تمامیت ارضی است و نیز نگرش منطقه‌ای نظامی حفظ توازن قدرت با بازیگران منطقه‌ای در قبال قدرت‌های فرامنطقه‌ای است. فدراسیون روسیه پس از فروپاشی اتحاد شوروی به دنبال مزیت‌های امنیتی و ژئوپولیتیک در چارچوب دکترین جدید پیشگیرانه دفاعی و رویکرد جدید امنیتی رقابت توأم با همکاری می‌باشد (زارعی هک، ۱۳۹۲: ۲۳).

۱۰- افغانستان محور تقابل راهبردی

۱۰-۱- افزایش قاچاق مواد مخدر به آسیای مرکزی

سودآوری و ارزش افزوده قاچاق مواد مخدر طی سال‌های اخیر، موجب شکل‌گیری گروه‌ها و شبکه‌های مافیایی متعددی در جهان و به‌ویژه افغانستان شده که به ادعان کارشناسان این مسئله به تهدیدی فراتر از مخاطرات کنونی جامعه جهانی قابل ارزیابی است.

بر اساس آمار جدید اداره مبارزه با مواد مخدر و جرائم سازمان ملل متحد بیش از ۹۰ درصد مواد مخدر جهان در افغانستان کشت می‌شود که مبارزه هدفمند با آن نیازمند یک سیاست واقع‌بینانه است تا موضوعات پیچیده سیاسی، اجتماعی و امنیتی مرتبط با این پدیده را با هم و به شکل جامع مدنظر قرار دهد.

مقامات داخلی و خارجی افغانستان همواره در خصوص افزایش، کشت و تولید و قاچاق مواد مخدر در کشور جنگ‌زده افغانستان هشدار داده و ابراز نگرانی کرده‌اند.

به اعتقاد کارشناسان و آگاهان امور، یکی از اصلی‌ترین منابع درآمد طالبان کشت مواد مخدر و قاچاق آن است. چنانچه آمارهای جدید نشان می‌دهد، در سال گذشته طالبان حدود ۴۰۰ میلیون دلار آمریکایی از راه کشت و قاچاق مواد مخدر به دست آورده‌اند و با همین درآمد هر روز بر حملات رو به گسترش خود در افغانستان می‌افزایند.

بر اساس آمار وزارت مبارزه با مواد مخدر افغانستان، سالانه تجارت مواد مخدر در منطقه به ۶۷ میلیارد دلار می‌رسد که همین امر نیز سبب ادامه کشت خشخاش در افغانستان شده است.

موقعیت خاص ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک افغانستان موجب شده که این کشور در سال‌های اخیر به‌عنوان معبری ویژه برای قاچاق مواد مخدر تبدیل شود و همین امر نگرانی‌های زیادی را در بین کشورهای منطقه از جمله ایران، روسیه و کشورهای آسیای مرکزی به همراه داشته است.

کشورهای آسیای مرکزی و روسیه در این اواخر ضمن ابراز نگرانی از افزایش کشت، تولید و قاچاق مواد مخدر در افغانستان با برگزاری کنفرانس‌های مختلف و نشست‌های متعدد سعی دارند برای حل این مشکل راهکاری مناسب بیابند.

روسیه از جمله کشورهایی است که همواره از افزایش کشت مواد مخدر در افغانستان اظهار نگرانی کرده است. رئیس سازمان مبارزه با مواد مخدر آمریکا در این کنفرانس گفت: افغانستان باید به‌تنهایی تصمیم بگیرد که چگونه با قاچاق مواد مخدر پس از خروج نیروهای خارجی در سال ۲۰۱۴ مبارزه کند. آمریکا و متحدان آن سال ۲۰۰۱ با شعار مبارزه با تروریسم و کنترل مواد مخدر در افغانستان به این کشور حمله کردند اما اکنون پس از ۱۲ سال حضور نه‌تنها این پدیده را مهار نکرده‌اند بلکه خود متهم به افزایش کشت و قاچاق آن از افغانستان هستند.

با مطرح شدن موضوع خروج نیروهای نظامی ناتو تا پایان سال ۲۰۱۴ میلادی از افغانستان، روسیه نگرانی‌های فزاینده‌ای درباره گسترش بی‌ثباتی و تروریسم به مرزها و مناطق خود به‌ویژه «قفقاز شمالی» و همچنین افزایش قاچاق مواد مخدر از افغانستان به سمت روسیه دارد. وزارت مبارزه با مواد مخدر افغانستان در این نشست مشکل مبارزه با مواد مخدر را چالش منطقه‌ای و جهانی خواند و هشدار داد که افغانستان به‌تنهایی در مبارزه با مواد مخدر پیروز نمی‌شود. «ضرار احمد مقبل» وزیر مبارزه با مواد مخدر افغانستان در این میان با اشاره به کشور روسیه، از «ولادیمیر پوتین» خواستار همکاری‌های جدی در مبارزه با مخدر در افغانستان شد. پیش از این در نشست وزرای خارجه کشورهای عضو «سازمان پیمان امنیت جمعی» با حضور دبیر کل این سازمان نیز، بر مبارزه هرچه بیشتر با قاچاق مواد مخدر در افغانستان تأکید شده بود.

وزرای امور خارجه سازمان پیمان امنیت جمعی همچنین کنترل شدید بر مرز افغانستان و تاجیکستان را از نیازهای مبرم برای جلوگیری از قاچاق مواد مخدر عنوان کردند. فروردین ماه امسال اداره مبارزه با مواد مخدر و جرائم سازمان ملل متحد با انتشار گزارش تازه‌ای اعلام کرد که کشت خشخاش، در برخی ولایات افغانستان رو به افزایش است.

در این گزارش آمده است که کشت خشخاش در سال (۲۰۱۲) در افغانستان ۱۸ درصد افزایش یافته و احتمال می‌رود، در مناطقی که پیش از این کشت این گیاه متوقف شده بود، نیز کشت آن دوباره آغاز شود.

در بخشی از گزارش سازمان ملل آمده است که با افزایش کشت خشخاش، تولید مواد مخدر نیز در افغانستان گسترش خواهد یافت. گزارش سالانه سازمان ملل متحد درباره کنترل مواد مخدر نشان می‌دهد که افغانستان ۹۰ درصد مواد مخدر جهان را تولید می‌کند. در این گزارش آمده است که افزایش قیمت تریاک، کشاورزان افغان را تشویق کرده است تا خشخاش بیشتری کشت کنند. از سوی دیگر مردم افغانستان که سال‌ها قربانی جنگ و خشونت، فقر و عقب‌ماندگی بودند، اینک با آفت دیگری به نام اعتیاد مواجه شده است. پدیده

اعتیاد طی چند سال اخیر رشد تکان‌دهنده‌ای در میان شهروندان افغانستان داشته است و هر روز آمار افزایش این معضل اجتماعی در رسانه‌های افغانستان منتشر می‌شود. براساس ارقام دولت و برخی سازمان‌های خارجی که در زمینه اعتیاد بررسی کرده است، حدود یک و نیم میلیون معتاد در افغانستان وجود دارد که آمار غیررسمی بسیار فراتر از این ارقام است.

۱۰-۲- همکاری امریکا با طالبان

مسئله اصلی در اینجا در یک سنگر قرار گرفتن آمریکا با طالبان و القاعده است. آن‌چنان که از شواهد و قرائن برمی‌آید این ابرقدرت استکباری حتی سهم عمده‌ای در شکل‌دهی طالبان داشته است. از این رو نمی‌توان از آمریکا انتظار داشت با طالبان وارد جنگ شده و ریشه تروریسم را در افغانستان بخشکاند.

ظلم و ستمی که سربازان آمریکایی طی ۱۲ سال گذشته در حق مردم افغانستان روا داشته‌اند بر هیچ‌کس پوشیده نیست. به‌ویژه آنکه نیروهای آمریکایی در بسیاری از موارد با اقدامات خودسرانه شبانه به خانه‌های مردم افغانستان هجوم بردند. علاوه بر این به‌طور یقین آمریکایی‌ها برای ادامه حضور و تأمین اهداف خود در منطقه در پدیده افزایش مواد مخدر در افغانستان دست دارند. نکته قابل‌توجه روحیه سلطه‌طلبی آمریکا است که همواره به مسائلی فراتر از افغانستان اندیشیده و قصد دارد از این کشور به‌عنوان ابزار فشاری به‌منظور تهدید کشورهای همسایه استفاده کند. از این رو موافقت برخی آگاهان از ادامه حضور آمریکا تنها از سر ناچاری و تنگناهای موجود است.

مأموریت نیروهای ناتو در افغانستان پس از سال ۲۰۱۴ به پایان خواهد رسید و عدم امضای پیمان امنیتی کابل و واشنگتن به معنای خروج کاملاً نیروهای خارجی از کشور است. آمریکا قصد دارد با امضای پیمان امنیتی با افغانستان بیش از ۸ تا ۱۲ هزار نیروی خود را در این کشور باقی نگه دارد. از ظاهر امر پیدا است که دولت افغانستان با فشارهایی از سوی آمریکا روبرو است اما کرسی بی‌اعتنا به تمامی فشارها و تهدیدها در پی عملی شدن پیش‌شرط‌هایش می‌باشد.

در همین حال رهبران ناتو نیز خواستار امضای پیمان امنیتی توسط کرسی شدند و هشدار دادند که در صورت عدم امضای این پیمان، امنیت افغانستان به‌شدت تهدید خواهد شد و اعطای کمک مالی ۸ میلیارد دلار در سال به این کشور نیز با چالش جدی روبرو می‌شود.

سید علی واصل، از انجمن تحقیقات و اصلاحات بین‌المللی روز یک‌شنبه (۱۹ آذر، ۹ دسامبر) در مصاحبه‌ای اختصاصی با پرس تی‌وی گفت، افراد وابسته به شرکت‌های آمریکایی احتمالاً «با شرط دسترسی پیدا کردن به منابع طبیعی» به شبه‌نظامیان طالبان خواهند پیوست. وی افزود: «صنایع شرکتی آمریکا تمایل دارد که همراه با طالبان در آنجا (افغانستان) باشد. این تبدیل به رابطه شرکتی آمریکا و طالبان خواهد شد و این یک بازی خطرناک است.» واصل همچنین گفت، مدیران شرکتی آمریکا به‌عنوان تحلیل‌گران و کارشناسان سیاسی در وزارت امور خارجه این کشور و کاخ سفید عمل می‌کنند و هیچ‌یک از مشاوران دولت آمریکا کارشناس مسائل منطقه نیستند. وی خاطر نشان کرد: «این جنگی است بین افراد وابسته به شرکت‌ها و ارتش یا بین وزارت امور خارجه آمریکا و وزارت دفاع و شرکت‌ها. این مسئله اصلی است.»

این تحلیل‌گر سیاسی همچنین گفت، بعد از خروج نیروهای آمریکا از افغانستان، هیچ‌چیز تغییر نخواهد کرد زیرا سیاست‌ها، راهبردها، غارتگری و به یغما بردن منابع طبیعی و همچنین فساد در افغانستان باقی خواهد ماند. آمریکا و متحدان این کشور به بهانه مبارزه با تروریسم سال ۲۰۰۱ میلادی به کشور افغانستان حمله کردند. به‌موجب این تهاجم نظامی، طالبان قدرت را از دست داد اما همچنان ناامنی در افغانستان موج می‌زند.

۱۰-۳- مدیریت منطقه‌ای امنیتی و اقتصادی

این نکته که تلاش‌های آمریکا در صحنه سیاسی، اقتصادی و امنیتی افغانستان با هدف بازگشت صلح و ثبات به این کشور درگیر با چند دهه بحران و ناامنی صورت می‌گیرد، بسیار نامعقول و خوش‌بینانه به نظر می‌رسد. به باور کارشناسان و برخی مقام‌های سیاسی افغانستان، تجربه چند سال گذشته به‌خوبی نشان داده که آمریکا در ادعای مبارزه با تروریسم و مهار ناامنی در افغانستان نه‌تنها ناموفق بوده که خود در ایجاد ناامنی و خلق گرفتاری‌ها و بحران‌های تازه برای مردم این کشور نقش زیادی داشته است.

ولایت‌های شمالی این کشور که در طول شکل‌گیری حکومت فعلی از امنیت نسبی برخوردار بوده و جزء امن‌ترین مناطق به حساب می‌آمد، از حدود نزدیک به دو سال گذشته و دقیقاً از زمانی که دولت آمریکا تصمیم گرفت تا پایگاه‌های نظامی خود را در شمال این کشور فعال کند، موجی از ناامنی‌ها به سوی این منطقه سرازیر شد و هم‌اکنون، ولایت‌های شمالی افغانستان نیز در زمره مناطق نیمه ناآرام در آمده است. از این‌رو، با توجه به پیشینه موجود در محیط امنیتی افغانستان، به نظر می‌رسد میان گسترش فعالیت‌های نظامی خارجی و بازگشت صلح و ثبات به این کشور رابطه معکوسی وجود دارد.

حال، با توجه به چنین وضعی، این پرسش مطرح می‌شود که اهداف واقعی آمریکا از پیگیری حضور نظامی بلندمدت در افغانستان و پیش از آن تأسیس پایگاه‌های نظامی دائمی در این کشور چیست؟ از نگاه تحلیلگران مسائل افغانستان، می‌توان اهداف آمریکا را در چند مقوله زیر فهرست‌بندی کرد.

۱- کنترل و استفاده از منابع و ثروت‌های سرشار طبیعی در افغانستان:

افغانستان کشوری است که بر روی گنجی از ثروت خفته است. ثروت‌های زیرزمینی افغانستان بنا به برآورد آمریکایی‌ها از ارزشی معادل هزاران میلیارد دلار برخوردار است. از این‌رو، آمریکا در تلاش است تا با توسعه و حفظ حضور خود در این کشور، این منابع سرشار را در دوران رکود اقتصاد جهانی در کنترل خود بگیرد و از آن در جهت منافع خود بهره‌برداری نماید.

۲- تثبیت و گسترش سلطه نظامی در مناطق راهبردی جهان از جمله افغانستان:

در دهه پایانی هزاره دوم و با پایان دوران جنگ سرد، ادامه حضور نظامی آمریکا در مناطق راهبردی جهان با مشکلات گوناگونی روبرو شد. از یکسو، گسترش اعتراض‌های مردمی در مناطق که آمریکایی‌ها پایگاه نظامی و نبود پارامترهای لازم کاخ سفید برای توجه حضور فیزیکی نظامی این کشور در دیگر مناطق حساس در آن مقطع زمانی سبب شد تا بودجه نظامی آمریکا با کاهش چشمگیری مواجه شود. مقام‌های آمریکایی، بحران به وجود آمده متأثر از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ را موقعیتی استثنایی یافتند تا با نظامی کردن محیط بین‌المللی، حضور خود را به بهانه استقرار امنیت جهانی توجیه کنند. آن‌ها به‌منظور کنترل مناطق حضور نیروهای نظامی خود را ضروری تشخیص داده‌اند. ایجاد این پایگاه‌های دائمی در کشوری حساس مثل افغانستان در چارچوب این راهبرد قابل ارزیابی است.

۳- مهار ایران و مقابله با آن:

در الگوی تدوین شده از حضور بلندمدت نظامی آمریکا در صحنه سیاسی و امنیتی افغانستان، قطعاً «مهار ایران» یکی از اهداف اساسی به شمار می‌رود که می‌تواند به صورت زیر اعمال شود.

۴- تلاش برای کنترل منابع انرژی منطقه:

آنچه مسلم است اهداف راهبردی آمریکا با مسئله انرژی پیوند خورده است. از این‌رو، این کشور بر حضور نظامی، اقتصادی و سیاسی خود در ماورای قفقاز و آسیای میانه تأکید دارد. اما وجود قدرتی همچون جمهوری اسلامی ایران در راهبردی‌ترین منطقه جهان یعنی خاورمیانه، از مشکلات اساسی برای استقرار نظم هژمونیک موردنظر آمریکا در این منطقه و پیرامون آن به شمار می‌رود. در این چارچوب تحلیلی می‌توان گفت، آمریکا با استقرار پایگاه‌های نظامی در کشورهای افغانستان و پاکستان درصدد است که منابع عظیم انرژی آسیای مرکزی و دریای خزر را از طریق لوله افغانستان، پاکستان و دریای عمان به آب‌های آزاد منتقل کند. سلطه هژمونیک آمریکا بر منابع انرژی و لوله‌های انتقال صادرات نفت و گاز منطقه، این کشور را در نیل به سایر اهداف منطقه‌ای خود نیز می‌کند.

۵- تنگ کردن صفحه محاصره ایران:

استقرار پایگاه نظامی در ازبکستان، حضور اطلاعاتی در آسیای میانه و قفقاز، تقویت پایگاه‌های نظامی و حضور در آذربایجان، تحکیم روابط راهبردی، دفاعی و امنیتی با کشورهای منطقه، تداوم حضور گسترده نظامی با سلاح‌های مدرن و پیشرفته در خلیج فارس، دریای عمان و تقویت پایگاه‌های نظامی در عربستان و دیگر کشورهای عرب حوزه خلیج فارس از جمله بحرین، قطر، کویت و امارات و اخیراً تأسیس پایگاه‌های مهم دائمی در افغانستان، می‌تواند از نظر آمریکا و هم‌پیمانان آن، حلقه‌های محاصره ایران را کامل گرداند.

۶- ایجاد حلقه‌های فشار بر جمهوری اسلامی ایران:

از نظر آمریکا، محوریت ایران در خاورمیانه و جهان اسلام مانعی برای تسلط واشنگتن بر منطقه است و از این‌رو این کشور همواره درصدد مهار و ضربه زدن به جمهوری اسلامی ایران بوده و اعلام کرده است که برای مهار ایران در صورت نیاز از ابزارهای نظامی،

تجهیز گروه‌های اپوزیسیون و معارض نیز استفاده می‌کند. سابقه حمایت از گروهک جندالشيطان نیز مؤید این خواسته است به‌گونه‌ای که از دید آنان فشارهایی را در به‌ویژه در مناطق جنوب شرقی بر ایران وارد کند. این گروهک دارای مخفیگاه‌های متعددی در داخل افغانستان و پاکستان است و تروریست آن به‌دفعات و پس از کشتار غیرنظامیان در شهرهای ایران به مخفیگاه‌های خود در افغانستان و مناطق همجوار آن خزیده‌اند.

۷- مهار هند و چین به‌عنوان دو قدرت نوظهور در صحنه جهانی:

از نظر موقعیت راهبردی، افغانستان در مجاورت و نزدیکی چهار کشور چین، هند، ایران و روسیه قرار دارد. ازاین‌رو، نزد استراتژیست‌های کاخ سفید دارای موقعیت ژئوپلیتیکی و نظامی مهمی است. از نگاه کانون‌های تصمیم‌سازی در آمریکا، دو کشور چین و هند نیز به صورت بالقوه می‌توانند تهدیدکننده‌ای جدی علیه منافع آمریکا در جهان به حساب آیند. پیش از این، «ساموئل هانتینگتون» نظریه‌پرداز نام‌آشنای آمریکایی در مقاله‌ای، لزوم برخورداری از یک‌راه حل راهبردی برای چین و هند را به استراتژیست‌های آمریکایی گوشزد کرده بود.

بحث و نتیجه‌گیری

در جمع‌بندی می‌توان گفت افغانستان، فراتر از یک کشور با مسائل داخلی پیچیده، در واقع یکی از مهم‌ترین گره‌گاه‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی در قلب آسیا به شمار می‌آید. موقعیت جغرافیایی ویژه این کشور، که آن را به‌سان پلی میان آسیای مرکزی، آسیای جنوبی، خاورمیانه و چین قرار داده است، سبب شده تا افغانستان در طول تاریخ همواره در مرکز رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی قرار گیرد. این جایگاه استراتژیک، از یک‌سو افغانستان را به عرصه‌ای برای منازعات سیاسی، امنیتی و نظامی تبدیل کرده و از سوی دیگر، ظرفیت‌های بزرگی برای تبدیل شدن به یک محور ترانزیتی و اقتصادی در اختیار آن نهاده است.

یکی از مهم‌ترین نتایج بررسی این متن آن است که افغانستان در صورت برخورداری از ثبات سیاسی، امنیت پایدار و مدیریت کارآمد، می‌تواند نقش بسیار مهمی در اتصال سرزمین‌های محصور در خشکی آسیای مرکزی به بازارهای مصرف جنوب آسیا و آب‌های آزاد ایفا کند. عبور خطوط انرژی، مسیرهای تجاری، پروژه‌های زیربنایی و کریدورهای حمل‌ونقل از خاک افغانستان، این کشور را به بخشی حیاتی از معماری اقتصادی منطقه تبدیل می‌کند. با این حال، تحقق این ظرفیت‌ها همواره با موانعی جدی روبه‌رو بوده است؛ از جمله ناامنی داخلی، مداخله بازیگران خارجی، رقابت قدرت‌های بزرگ، ضعف نهادهای حکومتی و نبود زیرساخت‌های کافی.

از منظر تاریخی نیز افغانستان بارها نقش «کشور حائل» را میان امپراتوری‌ها و قدرت‌های رقیب ایفا کرده است؛ نقشی که در دوره رقابت بریتانیا و روسیه و سپس در دوران جنگ سرد میان آمریکا و شوروی، به‌وضوح دیده می‌شود. پس از فروپاشی شوروی و استقلال جمهوری‌های آسیای مرکزی، اهمیت افغانستان بار دیگر افزایش یافت؛ زیرا این کشور از حالت یک منطقه پیرامونی خارج شد و به حلقه‌ای تعیین‌کننده در پیوند میان شمال و جنوب قاره آسیا بدل گردید. حوادث ۱۱ سپتامبر نیز این اهمیت را تشدید کرد و موجب شد افغانستان دوباره در کانون توجه راهبردهای امنیتی و سیاسی قدرت‌های جهانی قرار گیرد.

در کنار این تحولات، نقش کشورهای همسایه، به‌ویژه پاکستان، در روندهای افغانستان بسیار تعیین‌کننده بوده است. پیوندهای ژئوپلیتیکی، امنیتی و ایدئولوژیک میان این دو کشور، همراه با سیاست‌های منطقه‌ای و حمایت از برخی گروه‌های مسلح، بر پیچیدگی بحران افغانستان افزوده و مسیر دستیابی به ثبات را دشوارتر کرده است. ازاین‌رو، هرگونه تحلیل واقع‌بینانه از آینده افغانستان ناگزیر باید به تعامل میان عوامل داخلی و خارجی توجه کند.

در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که آینده افغانستان به میزان زیادی به توانایی این کشور در عبور از چرخه ناامنی، رقابت‌های نیابتی و وابستگی‌های بیرونی بستگی دارد. اگر شرایطی برای صلح، همکاری منطقه‌ای و توسعه زیرساخت‌ها فراهم شود، افغانستان قادر است از یک میدان منازعه به یک گذرگاه همکاری و اتصال اقتصادی تبدیل شود. چنین تحولی نه‌تنها برای خود افغانستان، بلکه برای کل منطقه آسیای مرکزی و جنوبی نیز پیامدهای مثبت و راهبردی در پی خواهد داشت.

References

- Barfield, T. (2010). *Afghanistan: A Cultural and Political History*. Princeton University Press.
- Bureau of Political and International Studies. (2007). *Afghanistan*. Tehran: Ministry of Foreign Affairs, Printing and Publishing Center. (In Persian)
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*.

- Cohen, S. B. (2015). *Geopolitics: The Geography of International Relations*.
- Coll, S. (2016). *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden*.
- Dehshiar, H. (2009). America and the colonial paradigm in Afghanistan. *Political-Economic Information*, 24(3). (In Persian)
- Dehshiar, H. (2009). Barack Obama and maximalist warfare in Afghanistan. *Political-Economic Information*, 24(1). [in Persian]
- Emami, H. (1999). *Afghanistan and the Rise of the Taliban*. Tehran: Shab Publishing. (In Persian)
- Jafari, K. (2008). Challenges and crises of the Hamid Karzai administration. In *Collection of Articles from the Afghanistan Transformation Conference*, Institute for Thought-Making Studies (Noorsaz(In Persian(Macnerney, M (Winter 2006), "Reconstruction in Afghanistan: Are Model or Muddle?", Parameters.
- Magnus, & Nabi, E. (2001). *Afghanistan: Clerics and Marxists* (Q. Maleki, Trans.). Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publishing. (In Persian)
- Milley, W. (1998). *Afghanistan, the Taliban, and Global Politics* (A. Mohaghegh, Trans.). Mashhad: Taraneh Publishing. [in Persian]
- Mullah Zehi, P. M. (2001). Political-ideological transformations in Balochistan. *National Studies*, 8(2). (In Persian)
- Norouzi, H. (Ed.). (2004). *The Book of Asia* (Vol. 2): Special Issue on the Afghanistan Crisis. Tehran: Abrar-e-Moaser Institute. (In Persian)
- Rahimi, M. R. (2012). Creating insecurity: The precursor to the rise of tyranny. *Mesbah*, 5(17). (In Persian)
- Rahmani, A. (2004). *War against terrorism and the increase of suicide attacks in Iraq and Afghanistan*. *Strategy*, 16(48). (In Persian)
- Rajaa, A. (2006). *Experience and persistence of crises in the Islamic world*. *Strategic Research*, 2(9). (In Persian)
- Rowe, O. (2010). *Afghanistan, Islam and Political Innovation* (A. Servaghad, Trans.). Mashhad: Astan Quds Razavi. (In Persian)
- Smith, J. (March 26, 2007). *How the EU Can Act Now to Assist Global Leadership*. GSIS Report.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*.
- Zarei Hedak, M. (2012). *Russia's foreign policy towards the European Union during the Putin era*. Tehran: Ketaba Ava. (In Persian)